

Mapa de Patrimoni Cultural de Lliçà de Vall

Memòria tècnica

Redacció: Jordi Piñero Subirana

Oficina de Patrimoni Cultural
Ajuntament de Lliçà de Vall
Juny 2022

Àrea de cultura

Diputació
Barcelona

Diputació de Barcelona
Ajuntament de Lliçà de Vall

Mapa del Patrimoni Cultural de Lliçà de Vall

Memòria

Juny de 2022

Índex

0.	Introducció	3
1.	Metodologia	5
	Metodologia de treball	5
	Criteris generals d'intervenció i selecció d'elements	7
2.	Diagnosi	11
	Marc geogràfic i medi físic	11
	Poblament, estructura econòmica i comunicacions	13
	Síntesi històrica	16
	Toponímia i escut	59
	Estat legal de protecció	61
	Equipaments patrimonials existents	63
	Valoració general del patrimoni de Lliçà de Vall	65
	Anàlisi quantitatiu dels elements inventariats	75
3.	Elements no fitxats	78
	Criteris de selecció	78
	Informació dels elements no fitxats	79
4.	Bibliografia	85

0. Introducció

Encàrrec i realització del treball

L'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona és un servei especialitzat en la cooperació i promoció del patrimoni cultural local. S'organitza a partir de l'articulació d'un seguit de xarxes territorials (Xarxa d'Arxius Municipals, Xarxa de Museus Locals) i programes sectorials (Programa d'Estudis i Projectes) que posen a l'abast dels municipis un conjunt de serveis i accions de suport a l'organització, gestió, conservació, tractament, difusió i comunicació del conjunt de béns patrimonials presents en el territori i, sobretot, als equipaments culturals especialitzats que actuen des de l'àmbit municipal.

Dins del seu programa anomenat Estudis i Projectes de Patrimoni Cultural es dona suport a les polítiques i estratègies dels ajuntaments en relació amb la conservació, la recerca, la difusió i la dinamització dels béns patrimonials del seu territori. El programa vol facilitar a les administracions locals la presa de decisions sobre el patrimoni, mitjançant diferents actuacions, entre les quals es troba la promoció de la realització dels Mapes de Patrimoni Cultural Local, abans anomenats Inventaris del Patrimoni Cultural. L'objectiu d'aquests inventaris és la de dur a terme la recollida exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural i natural d'un municipi concret i la seva valoració.

L'Ajuntament de Lliçà de Vall, interessat en disposar d'una eina de coneixement dels elements patrimonials que es troben en el seu terme municipal, va demanar a la Diputació de Barcelona, a través del Catàleg de Serveis (Xarxa de Governos Locals), la realització del Mapa de Patrimoni Cultural, per tal d'inventariar aquest patrimoni i facilitar la seva gestió i conservació; la difusió als ciutadans, la presa de decisions en el planejament urbanístic, l'establiment de rutes didàctiques i turístiques, la planificació de la senyalització, etc. A tal fi va signar l'any 2020 el corresponent conveni amb la Diputació de Barcelona.

En aquests moments (2022) dels 311 municipis de la província 202 ja disposen del Mapa del Patrimoni, realitzats en els darrers 23 anys (1999-2022). Habitualment es contracta externament a professionals i empreses especialitzades per a la seva elaboració.

El present treball l'ha realitzat el professional autònom Jordi Piñero Subirana per encàrrec de l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona. Jordi Piñero és llicenciat en Història i tècnic en patrimoni cultural. El treball s'ha portat a terme entre els mesos d'octubre de 2021 i maig de 2022.

Agraïments

Per la realització d'aquest Mapa del Patrimoni Cultural de Lliçà de Vall ha estat fonamental la col·laboració que ens han proporcionat l'alcaldessa i regidora de cultura i patrimoni cultural, Marta Bertran Ramon; l'arquitecte municipal, Pau Casaldàliga; l'arquitecte tècnic, Toni Sánchez; la regidora de festes, Sònia Ferrés Torner; el tècnic de cultura, Josep Miquel Galván; el regidor de Medi Ambient, Marc Rico Ramon; el tècnic de Medi Ambient, Daniel Castignani i la bibliotecària, Julieta Sunyol. De manera molt especial, el nostre contacte principal a l'Ajuntament i qui ens ha facilitat tot tipus d'informacions i dades històriques ha estat Anna M. Busto Veiga, responsable de l'Arxiu Municipal. Per part de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona ha assumit la supervisió del present treball la tècnica Marta Bertran Armadans.

També fem arribar un agraïment molt especial a diversos membres del Associació CER (Centre d'Estudis i Recerca) Licano Subteriore, concretament al seu president, Àlex Cea Navarro, a Xavier Serrate i Maria Ramon Arimon, que ens han acompanyat personalment en algunes de les nostres sortides per realitzar el treball de camp i ens han facilitat nombroses dades documentals i històriques. Igualment a Ricart Querol, membre del CER i responsable de l'Arxiu Parroquial. També ens han fet les seves aportacions valuoses representants d'altres associacions o entitats, com Carles Moreno, de l'associació Ball de Gitanes de Lliçà de Vall; Lluís Navarro, de la Colla de Geganters i Martí Berini, president de l'Obra Tutelar Agrària (OTA). Pel seu coneixement de la Mina de can Coll ens han estat de gran ajuda les aportacions de Jaume Olivé, de la masia de can Canyet. I d'Andreu Martínez pel que fa a la mina dels Set Socis.

La gent de les masies i d'algunes de les cases de pagès també ens han aportat molta informació i ajudes diverses: Francesca Floriach i la seva filla Lourdes, de can Cinto i can Cinto Vell; Josep M. Roure, de can Roure; Montse Costa, de can Cosconer; Margarida Ramon, de ca n'Oliveres Vell; Jaume Anfruns, de can Vilardebò; Maria Costa Ramon, de can Tomaset; Rosa Brunés, de can Tabacquet; Francesc, de la Casa Nova de can Vilardebò; Josep Cirera, de can Rels i Isidre Arimon, de can Valls.

Fotografies

Si no s'indica el contrari, les fotografies d'aquesta memòria són de Jordi Piñero.

1. Metodologia

METODOLOGIA DE TREBALL

Seguint les directrius de l'Oficina de Patrimoni Cultural, el treball s'ha portat a terme en tres fases:

- **Buidatge de fons bibliogràfics:** ha consistit en un repàs exhaustiu del major nombre de publicacions que tenen relació amb la història i el patrimoni de Lliçà de Vall, de cara a elaborar un primer llistat d'elements. En aquesta fase s'ha consultat la Biblioteca de Lliçà de Vall. També s'han fet consultes a l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall i s'ha recollit documentació facilitada pel Associació CER (Centre d'Estudis i Recerca) Licano Subteriore (CER). Per una informació més detallada de les obres consultades, vegeu l'apartat de Bibliografia de la present memòria. Pel que fa a la planimetria, s'ha emprat bàsicament el mapa 1:25.000 i ortofotomapa de l'Institut Cartogràfic de Catalunya per al treball de camp. També s'han utilitzat per al treball de gabinet els ortofotomapes disponibles des de la web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, el programa SITMUN de la Diputació de Barcelona, el mapa del terme municipal fet el 1914 per l'Instituto Geográfico y Estadístico i un mapa titulat "Recull històric de motius de cases" elaborat el 2005 pels Serveis Tècnics de l'Ajuntament.
- **Treball de camp i recollida de dades:** El buidatge dels fons bibliogràfics ha permès elaborar un primer llistat provisional d'elements, el qual ha estat contrastat amb els responsables del seguiment per part de l'Ajuntament. El següent pas ha estat la realització del treball de camp, que ha consistit en la visita a cadascun dels elements, per tal de recollir dades, efectuar fotografies i mesures de les coordenades i parlar, quan s'ha escaigut, amb les persones vinculades a cada element que ens poguessin proporcionar informació útil.
- **Treball de gabinet, elaboració de fitxes i memòria:** Paral·lelament amb les sortides del treball de camp, s'han anat introduint les dades obtingudes a la base de dades, directament a través del dispositiu de la web de Mapes del Patrimoni Cultural gestionat per l'OPC. Un cop completades les fitxes de la base de dades, aquestes s'han transmès als responsables de l'OPC per tal de fer-ne una primera avaluació i introduir-hi possibles correccions. Finalment, s'ha portat a terme la redacció de la memòria del treball.

Base de dades i fitxa utilitzada

El model de fitxa ha estat facilitat per l'OPC, tal com hem dit, directament a través de l'aplicació d'internet. La fitxa inclou els següents camps:

- Estat de validació
- Denominació

- Municipi
- Codis i números d'identificació de la fitxa
- Coordenades i alçada
- Lloc/adreça
- Emplaçament
- Àmbit i tipologia
- Número d'inventari de la Generalitat
- Titularitat
- Titular
- Accés
- Estat de conservació
- Fitxes associades
- Protecció
- Descripció
- Observacions
- Història
- Estil/Època
- Segle
- Any
- Autor de l'element
- Ús actual
- Bibliografia/Webgrafia
- Enllaços d'interès
- Autor de la fitxa
- Data de registre de la fitxa
- Revisions de la fitxa

CRITERIS GENERALS D'INTERVENCIÓ I SELECCIÓ D'ELEMENTS

D'acord amb el programa de Mapes del Patrimoni Cultural de la Diputació, considerem el patrimoni en un sentit ampli, incloent el patrimoni natural i el patrimoni immaterial, com ara les tradicions i les manifestacions festives. La classificació tipològica que hem utilitzat, seguint els criteris de l'OPC, és la següent:

1. Patrimoni immoble

- 1.1. Edificis
- 1.2. Conjunts arquitectònics
- 1.3. Elements arquitectònics
- 1.4. Jaciments arqueològics
- 1.5. Obra civil

2. Patrimoni moble

- 2.1. Elements urbans
- 2.2. Objectes
- 2.3. Col·leccions

3. Patrimoni documental

- 3.1. Fons d'imatges
- 3.2. Fons documentals
- 3.3. Fons bibliogràfics

4. Patrimoni immaterial

- 4.1. Manifestacions festives
- 4.2. Tècniques artesanals
- 4.3. Tradició oral
- 4.4. Música i dansa
- 4.5. Costumari

5. Patrimoni natural

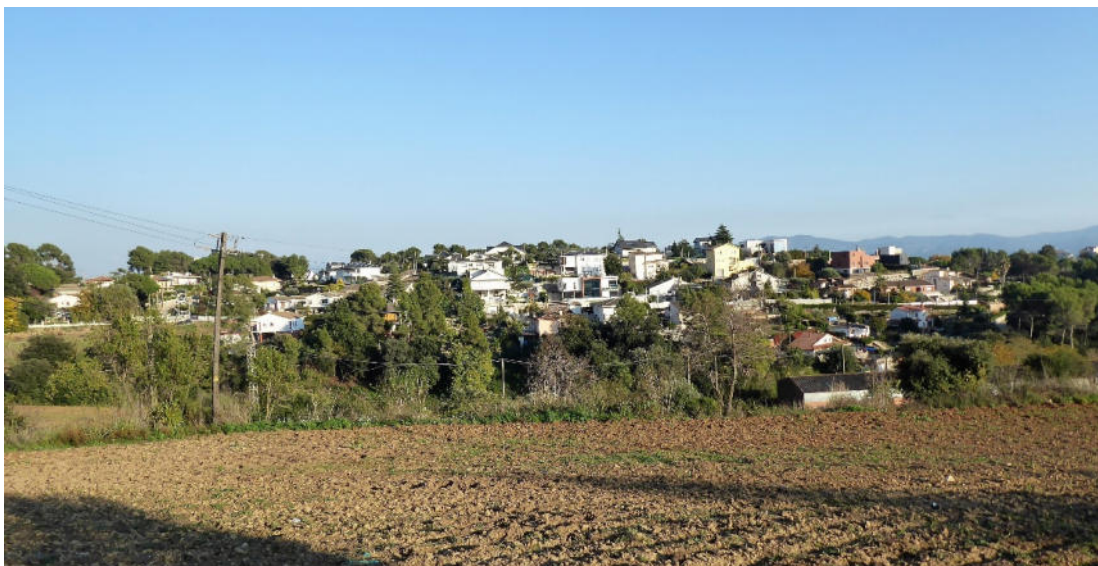
- 5.1. Zones d'interès natural
- 5.2. Espècimens botànics singulars
- 5.3. Jaciments paleontològics

Factors a l'hora seleccionar els elements inventariats

Destaquem les següents particularitats que, en el cas de Lliçà de Vall, ens han influït a l'hora de fer la selecció d'elements:

- **Un terme municipal d'extensió petita**, i situat en un entorn industrial, de manera que el territori rural és escàs en proporció, però ben present en sectors més o menys isolats.
- **Un tipus de poblament dispers amb un gran nombre d'urbanitzacions i polígons industrials**. Es tracta d'un urbanisme força atípic, sense un nucli urbà gaire definit. Per tant, els elements patrimonials es troben dispersos dins d'aquest conglomerat urbanístic divers.
- **Un nombre important de cases rurals**. Dins d'aquest context, trobem algunes masies antigues i tradicionals, però sobretot un bon nombre de cases populars més modestes i de construcció més recent. En la seva majoria han quedat integrades a les urbanitzacions i han conservat en un grau molt divers la seva tipologia tradicional, sovint força modificades. Tanmateix, la gran majoria dels elements patrimonials rurals de caràcter menor s'han perdut en el procés urbanitzador de les darreres dècades.
- **Petits espais d'interès natural** que es troben igualment repartits entre aquest conglomerat divers. Les urbanitzacions no han format un tot continu, sinó que s'han preservat un bon nombre d'espais naturals amb boscos i torrents que espongen el teixit urbanístic i que prenen un valor per la mateixa identitat del territori i com a espais per al gaudi dels habitants.
- **L'existència d'un bon nombre de publicacions de caràcter local**. Diversos llibres i estudis recents sobre la història i el patrimoni del municipi, així com treballs de recopilació de documentació diversa que estan portant a terme membres del Associació CER (Centre d'Estudis i Recerca) Licano Subteriore. Això ens ha portat a fer un laboriós treball de síntesi de tota la informació que es trobava repartida en les diferents fonts.

- **Inexistència d'un Catàleg de masies.** Normalment aquest document serveix com a base sòlida per tenir un primer llistat de cases rurals antigues que són incorporades al Mapa del Patrimoni Cultural. En aquest cas hem hagut de partir de fonts més diverses per poder realitzar la nostra selecció de les cases rurals que tenien un interès patrimonial.

Considerant aquests factors, els criteris de selecció que hem seguit són:

- **Màxima exhaustivitat en la selecció dels edificis de tradició rural.** Per tot el que hem dit anteriorment, el nombre d'antigues cases de pagès és força més elevat del que es podria esperar en un entorn tan urbanitzat. La selecció no ha estat fàcil, ja que moltes de les construccions han estat força modificades i presenten un interès arquitectònic limitat. Tanmateix, considerem que són elements identitaris importants i que formen part de la memòria de cada barri i del poble. Per això hem optat per un criteri ampli i hem inclòs en l'inventari totes les cases de tradició rural d'una certa antiguitat (fins a principis de segle XX aproximadament) que hem pogut identificar. Tan sols hem exclòs, òbviament, les que ja no es conservaven o les que han estat transformades d'una manera tan substancial que han perdut tot rastre material i tipològic de la construcció originària.
- **Nuclis urbans o conjunts arquitectònics.** Més enllà del nucli urbà de Lliçà de Vall existeixen diversos carrers o petits ravals originats bàsicament al segle XIX o principis del XX. Com que habitualment aquests nuclis no s'han conservat com a conjunts homogenis en la majoria dels casos hem optat per fitxar les cases individualment. Només en casos puntuals ens ha semblat més oportú fer una fitxa com a conjunt arquitectònic. El criteri, però, és difícil d'objectivar i ha depès de la casuística i les circumstàncies de cada particular.
- **Elements rurals diversos.** Hem fitxat tots els elements rurals de caràcter menor que s'han conservat i dels quals hem tingut coneixement, com forns, sínies, etc. Un capítol a part són les mines i recs, un àmbit d'especial rellevància a Lliçà de Vall. Hem fet un esforç per fitxar i documentar les mines més destacades i ben conservades, que són la de can Coll i la dels Set Socis, i també hem inclòs el Rec de les Torres. Moltes altres d'aquestes antigues mines i recs ja han desaparegut, o pràcticament, o bé s'han conservat de manera molt parcial entremig d'una trama urbanística complexa i de difícil accessibilitat. Creiem que hem fet una tasca important recuperant la memòria i el patrimoni associat a tres d'aquestes importants infraestructures.
- **Espais naturals.** Hem optat per fitxar la majoria dels que han estat singularitzats i destacats per l'Ajuntament en els diferents elements de difusió. Es tracta de petits espais que tenen un valor més identitari i testimonial, com a petites illes dins del gran conglomerat urbanístic, que no pas un gran interès en termes naturalístics o botànics.

- **Patrimoni arqueològic.** Hem fitxat tots els jaciments inclosos en la Carta Arqueològica de la Generalitat de Catalunya, procurant mantenir les mateixes denominacions.
- **Patrimoni immaterial.** Hem obert la tria a l'esdeveniment festiu més representatiu i amb més arrelament en l'actualitat, encara que sigui de nova creació, com és la Festa del Glaç. Hem inclòs també una festa ja desapareguda però que havia tingut un gran ressò en el passat recent, com és el romiatge i aplec de Sant Valerià. La resta d'esdeveniments o tradicions fitxades encara són vives.

Bosc de les Argelagues

Diagnosi

Turons al sector de la urbanització El Mirador

MARC GEOGRÀFIC I MEDI FÍSIC

El terme municipal de Lliçà de Vall es troba situat dins la Depressió Prelitoral catalana i, més específicament, forma part de l'anomenada Vall del Tenes, que inclou diversos municipis de la franja occidental del Vallès Oriental. El riu Tenes, que dona nom a aquesta vall, prové del Moianès i poc després de travessar de nord a sud el terme de Lliçà de Vall barreja les seves aigües amb altres rieres, entre elles la del Congost, que dona lloc al riu Besós.

El pas del riu Tenes pel territori de Lliçà de Vall és una marca destacada que delimita una franja de terra planera al seu costat de llevant: un territori agrícola que s'anomena el Pla o Plana de les Torres. La riera de Merdans és l'altre eix destacat que vertebrava el terme també de nord a sud, però per la part més central. Per aquest corredor central hi passaven antics camins i fou l'eix que va determinar l'emplaçament del primer nucli de la població. Tot aquest sector a l'oest del riu Tenes es caracteritza per una orografia amb una mica més de relleu, amb carenes o turons de formes suaus travessats per petits torrents o rieres en sentit de nord a sud, com el torrent de les Valls, la Riera Seca (originada a Lliçà d'Amunt sota la denominació de torrent de Pa i Aigua) o el torrent de Magarola. En aquest context de relleu suau, el turó de Can Farnés, amb 213 m d'altitud, és el punt més alt del terme.

El clima i el paisatge s'inscriuen plenament dins l'àmbit mediterrani de tipus costaner central, amb un règim de pluges lleugerament superior a l'habitual. Al marge que es tracta d'un territori fortament antropitzat, encara hi trobem espais agrícoles i també un mosaic de zones boscoses escampades per diferents punts del terme. Per exemple, el bosc de les Torres, el bosc Codern, el bosc de Tetuan, el bosc de les Argelagues o el bosc i riera de can Magarola. Són boscos propis de l'àmbit mediterrani, actualment amb predomini dels pins i presència més testimonial del roure i l'alzina. Una petita part d'aquest territori no urbanitzat, de caràcter bàsicament rural, forma part de l'espai protegit d'interès natural de Gallecs (EIN).

Espai natural protegit de Gallecs (EIN)

POBLAMENT, ESTRUCTURA ECONÒMICA I COMUNICACIONS

Situació i municipis limítrofs

El municipi de Lliçà de Vall forma part de la comarca del Vallès Oriental. El nucli de Lliçà de Vall es troba a una distància de 7 km per carretera de la capital de la comarca, Granollers. Els municipis limítrofs són: Lliçà d'Amunt (al nord), Granollers (a l'est), Parets del Vallès (al sud) i Mollet del Vallès (a l'oest).

Comunicacions i distribució del territori

Lliçà de Vall es troba a la part sud del Vallès Oriental, dins l'àrea per on transcorren les grans vies de comunicació per carretera que travessen la comarca. Les més importants són l'autopista AP-7 i l'autovia de Vic (C-17). L'àrea del municipi que toca al sud queda fortament influenciada per aquestes grans vies, de manera que esdevé una mena de continuació en el paisatge predominant de les poblacions properes, com ara Parets o Mollet del Vallès, amb una forta presència industrial. La part del municipi situada més al nord, en canvi, es caracteritza per un tipus de paisatge més rural i menys metropolità, i això l'acosta als pobles situats al nord de la comarca, que han conservat la idiosincràsia més tradicional de la zona. Les grans vies de comunicació que hem descrit transcorren fora del terme municipal de Lliçà de Vall, però ben a tocar, i tan sols la C-17 travessa de manera obliqua el marge sud-est del terme.

Ja dins del terme, la carretera de Sabadell a Granollers (C-155) configura un eix transversal al territori sud del municipi. Al seu torn, la carretera de Parets a Bigues i Riells (BV-1602) conforma un altre eix que vertebrava el municipi de nord a sud.

La implantació de l'activitat econòmica sobre el territori ve fortament condicionada per aquest esquema de les vies de comunicació. El pas de l'autovia C-17 i de la carretera C-155 va associat als diferents polígons industrials que han sorgit en les darreres dècades.

Lliçà de Vall té algunes rutes locals senyalitzades per fer a peu o en bicicleta, com el Camí de Sant Valerià. També hi passa una branca del Camí de Sant Jaume, però no està senyalitzada. Hi trobem també Les voltes a Lliçà de Vall, quatre rutes per l'entorn natural del poble per conèixer i connectar amb la natura i el patrimoni (quan han estat senyalitzades durant el mes de maig de 2022)¹. En general l'oferta en aquest àmbit es podria ampliar significativament amb noves propostes.

Poblament: un bon nombre d'urbanitzacions i nuclis de caràcter dispers

---

¹ Més informació a: <https://www.lissadevall.cat/el-municipi/guia-del-municipi/voltes-a-llica-de-vall/>

Si al sector sud del municipi s'hi concentra l'àrea industrial, el sector nord, en canvi, hi trobem les àrees residencials, que es caracteritzen per una gran dispersió en forma de d'urbanitzacions diverses. Ja hem comentat que el nucli urbà de Lliçà de Vall és certament atípic i poc definit. L'antic nucli al voltant de l'església va quedar desplaçat pel sorgiment d'un nucli més modern, que al principi fou el barri anomenat Les Casetes. Al llarg del segle XX aquest barri es va anar desenvolupant seguint l'eix de la carretera, i ha acabat per aglutinar els principals centres administratius i de serveis, com ara l'Ajuntament, les escoles, els centres esportius o el comerç. Per la seva evolució recent, no es tracta d'un centre històric pròpiament, com els que solem trobar a la majoria de pobles.

La resta del territori s'ha anat poblant d'un seguit d'urbanitzacions, especialment a partir del boom urbanístic que va donar lloc al creixement de les segones residències a partir dels anys seixanta del segle XX. El resultat és una gran dispersió dels nuclis habitats, amb una certa distància entre ells, i això ha comportat que cada urbanització es constitueixi com un barri força compacte i amb un comportament relativament autònom respecte a la resta del municipi.

Solen diferenciar-se 16 entitats de població, que adopten una diversitat tipològica considerable. La majoria s'inscriuen en el model d'urbanització, com ca l'Esteper, can Prat, La Caseta, can Salgot, Can Vilardebò, Mirador i el mas Gordi, Miranda del Vallès, Sant Moritz o el Sot dels Nostris. La Serra és una barreja peculiar entre polígon industrial i urbanització. Altres barris relativament allunyats del nucli adopten una forma d'urbanisme més compacta, com el barri de can Xiol, Cantallops o la urbanització de Sant Valerià. El Pla és el districte més rural, amb un bon nombre de cases disperses. Finalment, el Sot de la Coma és l'antic nucli al voltant de l'església que s'ha convertit en una àrea d'intersecció entre diverses urbanitzacions.

Lliçà de Vall té una població de 6.580 habitants (any 2021). Aproximadament el 16% es concentra al nucli urbà del poble, mentre que la resta queda repartida en les diferents urbanitzacions o entitats de població.

Plaça de la Vila i Ajuntament

Urbanització El Mirador

Activitat econòmica

L'economia de Llívia de Vall s'ha decantat en els darrers anys clarament cap al sector industrial. La industrialització ha estat molt tardana, a partir de la dècada de 1960, i esperonada principalment per la proximitat amb les vies de comunicació que

permeten connectar el municipi amb les xarxes de distribució a gran escala. Hi trobem una àmplia gamma d'indústries que inclou sectors com l'alimentari, l'agroalimentari, les arts gràfiques, l'automoció, la construcció, el metal·lúrgic, l'electrònic, el paperer, el plàstic, el químic, el farmacèutic, el cosmètic, el de subministraments industrials, el de la fusta, el de gestió de residus, el tèxtil, el de transports i logística i el del vidre.

Pel que fa al sector terciari, destaca el comerç majorista, sovint en naus-magatzem d'empreses amb seu a Barcelona o altres ciutats. L'oferta comercial minorista es troba distribuïda bàsicament en tres nuclis: la plaça de la Vila, l'Avinguda Montserrat i l'Avinguda Catalunya.

L'agricultura manté una presència testimonial però encara ben present en determinats sectors, com ara la finca gestionada per l'obra tutelar agrària (OTA) a la masia de les Torres, o diverses zones de regadiu que mantenen vives les xarxes de recs i mines originades en temps força reculats.

Lliçà de Vall forma part, juntament amb tres municipis més, de la Mancomunitat de la Vall del Tenes. Aquest organisme creat el 1981 inicialment per facilitar la creació d'un institut ha evolucionat tot ampliant una gamma de serveis dins l'àmbit del transport, el món de l'empresa o la cultura.

SÍNTESI HISTÒRICA

PREHISTÒRIA I ÈPOCA ANTIGA

Uns molinets de l'edat del bronze a can Vilardebò

Al terme de Lliçà de Vall s'hi han localitzat unes restes arqueològiques d'època prehistòrica, però el que en sabem és molt poc. Tan sols que en un camp al sud de la masia de can Vilardebò amb motiu d'uns rebaixos de terres s'hi van recollir dos molinets manuals que s'han datat a l'edat del bronze, entre els anys 1800 i 650 aC. L'emplaçament d'aquest jaciment, conegut com Can Vilardebò, és interessant perquè ens indica que aquesta zona al costat de la riera de Merdans ja devia ser un punt estratègic des de molt antic, una cruïlla de camins que, amb el temps, va esdevenir el primer nucli de Lliçà de Vall.

Torre romana coneguda com a "Castell de Lliçà"

Una torre defensiva d'època romana per al control dels camins

Justament molt a prop d'aquest indret, situada sobre el turonet que s'aixeca al nord de can Vilardebò, trobem la torre coneguda com a Castell de Lliçà o, popularment, Castell dels Moros. Es tracta d'una torre defensiva construïda en època romana que, posteriorment, fou transformada en el castell de Lliçà de Vall. Aquesta és la hipòtesi més probable, tot i que l'excavació arqueològica que s'hi va practicar fa uns anys, amb poc rigor, presenta unes conclusions que no aclareixen la qüestió. Se'n conserva la part baixa en forma d'una torre circular molt compacta.

A diferència de la majoria de torres defensives, aquesta estava situada al pla i sembla que la seva funció principal seria la del control dels camins. Com és sabut, en època romana les vies de comunicació van adquirir un gran desenvolupament, i el Vallès ha estat sempre un corredor per on han transitat les principals vies. Pel territori del Vallès Oriental hi passaven diverses vies romanes o camins destacats. La principal era la Via Augusta, que entrava a la península per la Jonquera i arribava fins a Cadis. Una variant transcorria per la costa, passant per Blanda (Blanes), Iluro (Mataró) i Barcino (Barcelona). L'altra variant, coneguda com el Camí dels Vasos Apol·linars, sí que transcorria directament per territori de Lliçà de Vall tot fent un recorregut més interior a través de la depressió prelitoral del Vallès. Venia de Girona i passava per la Vila Semproniana (Granollers) en direcció a Arragonem (Sabadell) i Ad-Fines (Martorell). En el tram de Lliçà de Vall aquest camí devia fer un itinerari semblant al del posterior camí ral de Sabadell a Granollers, que coincideix força amb l'actual carretera C-155. El punt de confluència dels principals camins era la Vila Semproniana (Granollers) per on hi

passava també una via important que unia Barcelona i Ausa (Vic) i una altra que comunicava Iluro (Mataró) i Aquae Calidae (Caldes de Montbuí).

La torre de Lliçà de Vall, però, es troba separada un quilòmetre al nord del Camí dels Vasos Apol·linars. Per l'indret on hi ha la torre hi devia passar un altre camí, de caràcter secundari, que seguia en paral·lel la riera de Merdans en direcció a Aquae Calidae (Caldes de Montbui).

Camí ral de Sabadell a Granollers

El fet que no es trobi en el punt de cruïlla sinó una mica més amunt d'un camí secundari ens fa plantejar una altra possibilitat, que tan sols apuntem a tall d'hipòtesi: que la torre tingués també una funció relacionada amb el control de mines o canals d'aigua. I és que pel costat de la torre hi passa la mina anomenada del Castell o de can Vilardebò, i més a l'oest trobem la mina de can Camp, que es dirigeix cap a la masia de can Vilardebò. Així mateix, en punts significatius d'una altra mina, la de can Coll, que és la més important del terme, hi trobem dos jaciments d'època romana. Són el jaciment de ca l'Oliveres, que està situat entre les masies de ca n'Oliveres Vell i can Canyet, i el jaciment de can Coll, situat entorn d'aquesta altra masia. En ambdós casos es tracta de jaciments coneguts tan sols per troballes superficials de material constructiu d'època romana. Però la seva ubicació ens suggereix que podrien tenir alguna relació amb el pas d'aquesta mina, tot i que també tenen sentit com a emplaçaments associats al pas de camins.

Cal remarcar que es tracta només d'una hipòtesi, ja que no sabem amb certesa quin és l'origen d'aquestes mines. Tan sols podem dir que la mina de can Coll ja existia en època medieval. De fet, al Vallès existeix una xarxa de recs i canals que sembla força antiga, associada en molts casos a un cultiu del lli present ja en època altmedieval, i la possibilitat que aquesta xarxa de recs i canalitzacions tingui un origen durant la

romanització no és pas una idea nova, sinó que ha estat suggerida per alguns autors (Garriga, 1991: 22).

Les terres de *Licius*, un territori rural amb possibles vil·les

En relació a Lliçà de Vall en època romana sol considerar-se la hipòtesi que aquestes terres estaven sota el domini d'algun veterà llicenciat de l'Exèrcit que tenia per nom *Licius*. Aquesta teoria va ser formulada a principis de segle XX per autors com W. Schulze o P. Aesbischer i acceptada pels lingüistes posteriors. P. Aesbischer, autor d'"Etudes de toponymie catalane", es basa també en aportacions d'altres autors, com J. Balari Jovany, que va comparar la romanització d'aquesta zona amb la de l'alta Itàlia, on es troben molts noms locals acabats amb el sufix "iano" que derivarien de cognoms o gentilicis dels seus propietaris. Així, en el cas de Lliçà l'evolució etimològica hauria estat des del nom *Licius* a *Liciano* o *Licano* (que apareix documentat als segles X i XI) i posteriorment a Lliçà. Aquesta teoria ha estat recollida per la majoria d'autors posteriors i considerem que és força plausible, tot i que cal remarcar que es tracta d'una hipòtesi i que de moment no s'ha trobat cap testimoni epigràfic que l'hagi pogut corroborar.

De fet, cada vegada sembla més clar que, sobretot en època d'August, molts veterans llicenciats de l'Exèrcit romà van rebre terres per colonitzar en les zones més romanitzades, com l'àrea al voltant de Barcelona o el Vallès. Cal suposar que el territori de Lliçà de Vall estaria ocupat per diverses vil·les romanes, de les quals sospitem l'existència d'algunes. Són els jaciments abans esmentats de **can Coll** i **ca l'Oliveres**, així com el de **can Gurri**, de característiques similars. Però cap d'aquestes possibles vil·les ha estat ben identificada i molt menys excavada. Les vil·les romanes eren cases de camp, que podien ser de diferents dimensions, i constituïen les unitats bàsiques de producció agropecuària. Aquestes vil·les dependrien administrativament d'algun dels municipis romans que hi havia a la vora, com Vila Semproniana (Granollers) o Aquae Calidae (Caldes de Montbui).

Sigui com sigui, l'indret on hi havia la torre va acabar esdevenint el nucli més estratègic d'aquest territori, tot i que mai va s'hi va arribar a constituir un nucli urbà pròpiament dit.

EDAT MITJANA

Un primer nucli a l'entorn de la torre

A l'època altmedieval l'indret on hi havia la torre es va consolidar com a nucli i centre del terme de Lliçà de Vall. Tradicionalment s'ha suposat que aquesta torre preexistent fou adaptada i es convertí en el castell medieval, i sembla del tot probable que així fos. La demarcació senyorial més important de la zona era la baronia de Montbui, que

abastava una bona part de la Vall del Tenes. El castell de Lliçà era un feu independent d'aquesta baronia. El terme del castell és esmentat l'any 946, quan es té notícia d'un lloc anomenat "Liciano Subteriore". La parròquia s'esmenta de forma explícita el 1038. I la primera referència coneguda del castell pròpiament és de l'any 1094, quan el seu senyor, Albert Bernat, el traspassa al seu fill Bernat.

Emplaçament lleugerament aturonat del Castell de Lliçà

Així doncs, aquest primer nucli era constituït pel castell, l'església parroquial i, no sabem exactament a partir de quin moment, també pel mas Cosconer (actualment conegut com can Vilardebò). Des de finals del segle XI hi ha constància també d'una sagrera. La sagrera era l'espai que envoltava l'església i que es considerava territori sagrat i segur, de manera que en molts casos s'hi formava un petit nucli de cases que quedaven protegides a l'empara de l'església. No tenim constància que a la sagrera de Lliçà s'hi formés cap nucli de cases, però sí que s'ha conservat el record popular de la Sagrera per anomenar aquest sector, on hi havia l'antic cementiri vora l'església.

El castell de Lliçà i els seus senyors

Pel que fa al castell, el primer senyor que en coneixem és l'esmentat Albert Bernat junt amb el seu fill Bernat (any 1094). Els successors d'aquesta família nobiliària van adoptar el cognom *Lliçà* i van mantenir el domini del castell fins a finals del segle XII. Durant aquest període el domini va passar per diferents membres de la família: el 1009 passà a Ponç, fill de Bernat. El 1113 Pere Albert, que ja s'anomena "de Lliçà", va donar l'església de Sant Cristòfol al bisbe de Barcelona. Sembla que en vida del mateix Pere el castell passà a mans d'Adelaida, neta d'Albert Bernat i casada amb Ramon de Subirats. Per motius de deutes, finalment l'any 1209 Ramon de Subirats s'hagué de vendre el castell a Guillem Ramon de Montcada.

No en tenim més notícies fins gairebé un segle més tard, quan el 1321 (o potser abans, el 1292) el senyor del castell és Jaume de Fonts, ciutadà de Barcelona (Fernández-Cuadrench, 2007). Jaume de Fonts l'havia comprat a Ramon de Vilanova i al tutor de l'hereu de Bernat de Plegamans. En morir Jaume de Fonts va deixar el castell a la Pia Almoina de la Catedral de Barcelona. El 1337 aquesta institució eclesiàstica el venia a Francesc de Vallgornera, senyor del castell d'Anglès. Per un casament de la seva germana, Blanca de Vallgornera, amb Bernat de Vilademany, aquest va obtenir el castell de Lliçà el 1344 . Bernat de Vilademany el va vendre al rei Joan I, i el 1381 fou venut a Ramon Llull. Sembla que els Vilademany conservaven encara algunes terres l'any 1413. Amb aquesta data hi ha un document on consta que Agnès de Vilademany, vídua de Ramon de Blanes, cavaller, agutzil del rei Martí, com a hereva del seu pare Bernat de Vilademany rebia els censos cobrats pel batlle de Lliçà, Pere Prat.

En aquesta època els senyors ja quedaven força allunyats del castell, que era custodiat per castlans. Així, l'any 1344 Bernat de Vilademany encomanà la castllania, així com també la batllia, a Jaume de Coll. Cal relacionar aquest personatge de cognom Coll amb la família propietària del mas de can Coll, que fou en endavant el més important del terme. L'any 1500 un altre membre de la família, també de nom Jaume Coll, torna a aparèixer com a batlle. D'altra banda, l'any 1385, els habitants de Lliçà van comprar la redempció del seu terme per passar a ser "carrer de Barcelona". Es tractava d'una mena de ficció jurídica que permetia incloure una població sencera sota l'aixopluc d'una capital i evitar, així, el poder senyorial. Però més endavant el rei va tornar a vendre aquest dret. L'any 1450 el castell fou traspasat a la cartoixa de Montalegre. No en coneixem gaires detalls, però cal dir que aquesta institució eclesiàstica, que va ostentar el domini del castell i terme de Lliçà de Vall durant molts anys, tenia moltes altres propietats al Vallès.

Tombes amb escuts gravats vora l'església

L'església parroquial de Sant Cristòfol

En el cas del Vallès Oriental no va existir pròpiament una xarxa de castells ben travada, cadascun amb el seu terme, tal com succeeix en altres territoris de la Catalunya Vella, especialment en les terres de frontera amb els sarraïns, que a l'alta edat mitjana estaven situades a l'entorn de Llobregat i més enllà. A més, originàriament aquesta era una zona de franquícies; és a dir, d'homes lliures que no tenien les seves terres sota el domini d'un senyor. Almenys fins segle XI, quan es va incrementar la pressió senyorial i es va instaurar pròpiament el feudalisme. En aquest segle es va produir també una reforma eclesiàstica que va permetre consolidar una xarxa parroquial densa sobre el territori, i sembla que fou aleshores quan moltes parròquies van constituir-se com a principals centres d'autoritat, substituint els termes o demarcacions territorials d'antigues vil·les de tradició romanovisigòtica.

Ja hem dit que l'església de Lliçà de Vall consta ja com a parròquia l'any 1038. En un document de 1098 es diu que pertanyia al castell de Lliçà de Vall (castell Lizcano), posseït pel senyor Albert Bernat. El 1113, Ermengarda, vídua d'Albert Bernat, va fer donació de l'església a la seu de Barcelona i al bisbe, el qual els en cedí el delme mentre visquessin; després tornà al domini del bisbe.

Aquestes dades semblen indicar que el cas de Lliçà de Vall fou més aviat una excepció a la situació més generalitzada del Vallès Oriental que anteriorment hem descrit. En primer lloc perquè hi havia un castell, i ja hem apuntat alguns motius que podrien explicar la seva existència. També perquè en un principi l'església depenia completament del castell, fins al punt que era considerada una propietat privada més, que es traspassava per herència o es venia. Quan fou donada definitivament al bisbat aquesta situació devia canviar.

Durant els segles X i XI en el Cartulari de Sant Cugat es recullen diverses donacions de terres efectuades a la parròquia de Lliçà de Vall, que és anomenada indistintament com a *Llicano Subteriore*, *Villa Lizcano* o *Villa Lizande*.

D'aquesta primera església, que havia de ser d'estil romànic, no se'n conserva cap resta, però se'n té constància a través d'una visita pastoral del 15 de juliol del 1421, quan el visitador ja es queixava que la capçalera de l'església amenaçava ruïna a conseqüència d'alguns dels terratrèmols que van afectar aquesta zona de Catalunya al segle XV.

Al terme de Lliçà de Vall hi ha documentada ja l'any 1009 una altra església o capella a la zona de can Coll. Estava dedicada a Sant Joan i era possessió de la família de cognom Coll, que la va mantenir al llarg dels segles posteriors. Això ens indica que aquest un altre dels nuclis destacats, i amb el temps s'hi desenvoluparia la masia més influent del terme.

Finestral gòtic a ca n'Oliveres Vell (remodelat)

Poblament dispers. Els masos a l'època baixmedieval

A falta d'un nucli urbà que aglutinés els habitants del terme en època medieval el poblament es distribuïa de manera dispersa en masos. Eren habitatges molt modestos i estaven repartits en els diferents punt del territori. Ben segur que la màxima expansió demogràfica de l'edat mitjana va tenir lloc abans de la pesta negra de 1348. El primer fogatge del que tenim dades, però, és el de 1378. Hi consten 27 masos, que és una xifra prou alta i que no s'igualarà fins al segle XVIII.

En el fogatge de 1497 hi consten 18 focs o masos, corresponents a unes 90 persones. Els masos que estan identificats són els següents: Oliveres, Torres, Cosconer (actualment can Vilardebò), Prat Ginestós (actualment can Prat), Prat Rich (actualment can Magarola), Cantallops (actualment en ruïnes), Feu (actualment can Valls), Vendrell, (actualment can Farnés) i Gorchs (estava situat a la zona de la Serra), a més de la vicaria. Però també n'hi ha d'altres que no s'han pogut identificar. Són Balle, Rossell, Comes, En Fuster, En Ramis, En Salgueda, En Compter i En Puiol. A més, encara que no apareguin en aquest recompte sabem que també existien els masos de can Coll i can Canyet.

Després de la gran crisi dels segles XIV i XV van quedar molts masos abandonats, els anomenats masos ròncecs, i les seves terres foren absorbides pels masos que hi havia al seu entorn, els quals en van sortir beneficiats i enfortits d'aquesta crisi baixmedieval.

Part antiga de la masia de can Coll

Can Coll, Cosconer, Prat Rich: alguns dels masos més destacats

En època baixmedieval els castells van anar perdent la seva importància militar i política, de manera que les seves funcions van passar, en cert grau, a alguna de les masies properes, els propietaris de les quals, de vegades els antics castlans, assumien la batllia o càrrecs de representació. En el cas de Lliçà de Vall sembla que van ser els propietaris de la masia de can Coll els que van assumir principalment aquestes funcions. Així, l'any 1344 Jaume Coll era batlle, i el 1500 un altre Jaume Coll ho va tornar a ser. Per la seva proximitat, la masia de Cosconer (actualment can Vilardebò) també tenia una relació estreta amb el castell. De fet, era una propietat del castell, i abans del segle XVIII les finques del castell foren inscrites a nom de can Cosconer. En els segles posteriors can Coll va continuar exercint una posició de privilegi i de domini al poble. Can Cosconer es va mantenir en segon terme però els dos masos es compten entre els més grans del terme, i la seva rivalitat es mantindrà fins a principis del segle XX, quan les famílies Vilardebò i Coll-Llanza respectivament eren els principals terratinents i poders fàctics.

Una altra família important eren els Prat, propietaris de can Prat Rich (avui can Magarola). L'any 1325 Pere de Prat era procurador de Lliçà d'Avall i, juntament amb la seva muller Gaia, va fer heretament al seu fill Pere en ocasió de les seves noces amb

Guillema, filla de Ramon del Coll. La família Prat està documentada a Lliçà de Vall fins al segle XVII, i alguns dels seus membres foren també procuradors o batlles del poble.

Can Magarola, antigament can Prat Rich

La mina de can Coll amb els seus molins

Ja hem dit que moltes de les mines i recs de la zona tenen un origen immemorial però no en coneixem gaires detalls. Pot ser que algunes d'aquestes infraestructures ja existissin en època medieval, o amb anterioritat. L'únic cert és que la mina de can Coll, que era la més important, ja estava construïda i en funcionament. La primera referència documental coneguda és un establiment fet pel Reial Patrimoni en data 12 de Juny de 1398 a favor de diversos propietaris de Lliçà d'Amunt, entre els quals es troba la "Casa de Fonolleda". Per les seves característiques, la mina de can Coll és la que més encaixa amb les obres hidràuliques de tradició medieval, que solien estar situades en paral·lel als cursos fluvials, amb la funció principal de proveir aigua per a molins i, secundàriament, crear regadiu.

Finestral tardo-gòtic de can Canyet

Sabem que al segle XVIII la mina feia anar quatre molins. Un d'aquests molins segur que és d'origen medieval i podria ser que algun dels altres també ho fos. Concretament, era el Molí del Castell o Molí de Dalt, també conegut com a molí de Rovidarech, de can Canyet i actualment Molí d'en Roure. Així es diu en una concòrdia firmada el 24 d'agost de 1767 (Garcia-Pey, 1999: 149). En època medieval els molins i altres serveis bàsics, com les ferreries, eren un monopoli senyorial. Aquest era, doncs, un molí que estava sota el domini del Castell de Lliçà de Vall. Podem suposar que els habitants del mas Canyet, molt proper, eren els que feien anar aquest molí i van acabar per adquirir-lo en un moment en què el castell ja estava en decadència. Posteriorment el molí va passar a propietat de can Coll. El fet de gestionar una infraestructura tan important com un molí devia aportar una certa prosperitat a la família. Això devia permetre la reconstrucció del mas de can Canyet al segle XVI i explicaria l'existència d'un finestral tardogòtic en aquesta masia, cosa que en el seu moment li devia donar un cert aire senyorial.

ÈPOCA MODERNA

1579-1669: construcció d'una nova església

Després del declivi del castell en època baixmedieval l'únic centre que aglutinava la població del terme era la parròquia. Era el lloc de trobada de tots els habitants dels

masos quan assistien al culte o es trobaven al voltant de l'església per celebrar les festes populars o patronals. També s'hi feia el mercat que, almenys en èpoques més recents, era els diumenges al pati de la Rectoria. Tanmateix, ja hem dit no s'hi va formar cap nucli urbà, tal com va succeir en la majoria de pobles.

Església parroquial de Sant Cristòfol

L'edifici de l'església havia quedat afectat pels terratrèmols que van tenir lloc a Catalunya al segle XV, segons es diu explícitament en una visita pastoral de l'any 1508. Però no va ser fins força anys més tard que es començà a construir una nova església, que és l'actual. El 1579 s'inicià la construcció del campanar. El 1593 es va beneir el campanar i van començar les obres de la nau. El 1594 s'enderrocà l'altar major de l'església antiga i el 1669 haurien finalitzat les obres, segons es dedueix de la inscripció que hi ha a la clau de volta del cor. Tot i aquest moment tardà, la nova església es va fer encara en estil gòtic, per bé que amb una portalada renaixentista. És possible que els anys 1706 i 1756 s'hi fes també algun tipus de reforma o ampliació.

L'església tenia diversos altars i retaules, a part del major que estava dedicat a sant Cristòfol. Aquest, en una fotografia de 1935 es pot observar que era un retaule barroc corresponent a l'etapa caracteritzada per l'ús de la columna salomònica (finals del segle XVII - principis del XVIII). Hi havia també el retaule de Sant Llop (1421), el de Sant Sebastià (1591), el del Roser (1604), el del Sant Crist (1726), el de Sant Isidre, el de Sant

Sebastià i una capella de la casa Coll. També hi havia un retaule dedicat a la Mare de Déu de Gràcia que popularment era conegut com el de la Mare de Déu dels ous, ja que les ofrenes que se li feien eren en aquesta espècia.

La rectoria és una edificació posterior a la construcció de l'església. Podria datar-se a finals del segle XVII o al XVIII. Segons el cadastre (no sempre fiable) l'edifici ja existia l'any 1700.

1576: can Coll construeix una imponent torre, símbol de la seva hegemonia al poble

En un document de l'arxiu parroquial amb data de 1596 es fa esment d'onze masies al poble. Son les següents: Casa Camps (o can Guàrdia o can Gordi, pràcticament desapareguda), can Cosconer (can Vilardebò), Casa d'en Vendrell (can Farnés), can Gurri del Pla, can Torres, can Nadal, can Gurri de la Serra (Cantallops, actualment en ruïnes), can Oliberes, can Camp o can Campet, can Fuster (mas rònc de can Coll) i can Xiol (Busto, 2017: 10).

Relleu renaixentista amb inscripció a la torre de can Coll

Indiscutiblement, la masia més important era la de can Coll. Ja hem dit que els seus propietaris, la família Coll, havien assumit càrrecs de representació del poder senyorial als segles XIV i XV, i que probablement eren els encarregats de recaptar els censos del castell. Aquesta masia es trobava en un indret estratègic de Lliçà de Vall, a la cruïlla entre l'antic camí dels Vasos Apol·linars, que en època medieval es convertí en el camí ral de Sabadell a Granollers, i el camí que es dirigia vers el castell i l'església pel costat de la riera de Merdans.

Torre de can Coll (1576)

Al segle XVI la família Coll tenia ben consolidat un estatus preeminent dins del terme de Lliçà de Vall. Ho demostra de manera ben eloqüent el fet que l'any 1576 van aixecar una imponent torre de característiques renaixentistes al costat de la masia. Aquesta torre tenia una funció defensiva, ja que en cas de perill la part superior podia aïllar-se de la planta baixa. Això es pot entendre en el context del bandolerisme que va imperar en aquesta època, i que al Vallès va tenir una incidència especialment destacada. També tenia, però, una clara funció simbòlica, ja que era una manifestació visible del poder de la família que, d'aquesta manera, s'assimilava i en certa manera es declarava successora dels senyors feudals i dels seus castells. En altres masos de l'entorn es van donar casos similars, per exemple a can Draper (Ametlla del Vallès), on dos anys abans es va construir una torre pràcticament idèntica. Als baixos de la torre de can Coll hi havia la nova capella de Sant Joan, que va substituir l'antiga i que fou beneïda l'any 1600.

La realitat era que els veritables senyors del castell i terme de Lliçà de Vall cada vegada quedaven més lluny. Eren la Cartoixa de Montalegre, situada a Tiana (Maresme). Sobre

la senyoria del terme no en coneixen gaires detalls, però sembla que al segle XVII el castell tornava a estar sota el domini del rei.

Altres masos destacats

Des del punt de vista demogràfic els segles XVI i XVII s'han de considerar d'un cert estancament. Després de la davallada de l'època baixmedieval en els fogatges de 1515 a Lliçà de Vall hi consten 17 focs i el 1553, 19 focs. Aquestes dades apunten a un creixement moderat al llarg del segle XVI. El cert és que els masos que es van subsistir van quedar reforçats. Això es fa palès en el fet que alguns es van engrandir o van embellir les seves façanes amb finestrals o elements decoratius tardogòtics o renaixentistes.

Llinda interior decorada a la masia de Les Torres (1593)

La masia de **les Torres**, per exemple, fou reconstruïda l'any 1593 i es va dotar d'una estructura clàssica i perfectament regular. Ho posen de manifest unes magnífiques llindes que trobem al seu interior embellides amb un ric repertori de motius decoratius: dues tenen inscrit aquest any. També l'estructura bàsica de la masia de **ca n'Oliveres Vell** va quedar establerta en aquesta època, tal com suggereixen els diversos finestrals que s'han conservat: un que podria ser gòtic (dels segles XIV-XV) i dos de renaixentistes (del segle XVI o principis del XVII). En aquest sentit, cal no confondre els finestrals similars que es poden veure en altres masies però són construïts ja al segle XIX o principis del XX, de factura neogòtica tot imitant els anteriors. És el cas, per exemple, de can Nadal, can Vilardebò, la Casa Nova de can Vilardebò o can Magarola.

Finestra renaixentista a ca n'Oliveres Vell

Segle XVIII: un creixement demogràfic i econòmic moderat

El segle XVIII fou de creixement generalitzat al conjunt de Catalunya, tan econòmic com demogràfic. Però en comarques d'interior com el Vallès Oriental aquest creixement va ser més moderat. És el cas de de Lliçà de Vall, ja que l'economia del poble va continuar dins d'uns paràmetres poc dinàmics, dominada pels masos tradicionals, i sense grans canvis. El creixement demogràfic es va donar especialment a principis del segle XVIII, quan en el fogatge de 1718 s'arribava a una xifra de 165 habitants. En el cens de 1787 els habitants eren 130, que significa un descens de 35 habitants. Les causes no les sabem amb certesa, però tal vegada es poden atribuir als efectes d'alguna epidèmia. Es calcula que aquest any el municipi devia tenir uns 30 cases disperses per tot el terme.

Sala noble de can Coll (foto facilitada per l'Ajuntament)

Els Coll protagonitzen un espectacular ascens social i transformen la seva masia en una casa-palau

El fet més destacat en la vida lliçanenca al segle XVIII és l'espectacular ascens social que va protagonitzar la família Coll, de manera que molt probablement els propietaris d'aquesta important masia van establir vincles amb l'alta noblesa. Cap a mitjans d'aquesta centúria la pubilla Gertrudis Coll es casà amb Joan Llança, del qual el 1762 es diu que era "caballero doncel" (una condició que indica cert grau nobiliari). El 1776 hi ha documentat un fill del matrimoni: Anton Coll i Llança. Els Llança eren una de les cases nobles més antigues de Catalunya; sembla que eren una branca dels ducs de Solferino, una nissaga que comptava amb el títol de Grans d'Espanya. Amb aquest enllaç la família estrenyia els seus vincles amb l'alta societat barcelonina i ampliava el seu patrimoni amb terres per tot el Vallès i més enllà. La masia fou ampliada i transformada en una casa-palau de característiques senyorials, a l'estil dels palaus francesos. Estava dotada amb una luxosa sala noble, decorada amb pintures de l'italià A. Vertuchi, que es devia utilitzar per fer-hi recepcions o balls. Aquesta ampliació es devia fer entorn del 1743.

També en aquesta època (1797) es van portar a can Coll les relíquies de sant Vicenç ("el Victoriós") i santa Clara ("la Lluminosa"), els quals es van guardar a la casa fins que es van traslladar a la capella de la torre. La tradició, recollida en part en els goigs, diu que a can Coll van donar aixopluc a un pelegrí que es trobava malalt, el qual un cop recuperat resultà ser una persona romana important que, en agraïment, va facilitar

que es traslladessin des de Roma els cossos d'aquests dos màrtirs que estaven enterrats a les catacumbes. Els sepulcres estaven un a cada costat de l'altar major, i a partir d'aleshores aquesta capella va ser coneguda popularment com la dels Cossos Sants. Era tradició fer-hi un aplec anual, que es va deixar de fer per la Guerra del Francès (Garcia-Pey, 1999: 211).

Ampliació i millora de la mina de can Coll

Al segle XVIII aquesta mina ja estava sota el domini dels propietaris de can Coll, i entorn de 1777 es devia arranjar i millorar. El 27 de setembre de de 1716 s'havia renovat la concessió de l'aprofitament de les aigües, i el 8 de març de 1771 es tornava a renovar i s'ampliava a favor dels consorts Joan i Gertrudis Coll i de Llanza. Uns anys més tard, el 1777, el riu Tenes va experimentar una modificació del seu curs natural al sector de Lliçà d'Amunt i això devia motivar algunes reformes per tal d'adaptar la mina a la nova situació, tal com es reflecteix en un mapa que es va elaborar al voltant d'aquesta data. L'original es conserva en un arxiu particular i se n'han fet algunes còpies, una d'elles per a l'Arxiu Municipal. En el mapa es diu que l'esmentat any "mudó la riera su curso", i amb això part de l'antiga llera va quedar seca i amb alguna part isolada. El canal només arribava fins a can Coll, segons es reflecteix en aquest mapa. És possible que l'ampliació de nous ramals per al regadiu a la part final es fes aleshores o més tard.

Ja hem dit que aquesta infraestructura hidràulica feia anar diversos molins i també un pou de glaç. Segons el mapa de 1777 la mina de can Coll feia anar quatre molins fariners. El molí de Rovira (o Fonolleda) es trobava en terme de Lliçà d'Amunt. Ja en terme de Lliçà de Vall hi havia el Molí del Castell o Molí de Dalt, actualment Molí d'en Roure. Es diu en una concòrdia firmada el 24 d'agost de 1767 (Garcia-Pey, 1999: 149). El Molí d'en Coll o Molí de Baix està documentat en la mateixa concòrdia de l'any 1767, però segurament era molt més antic. Estava situat uns 150 m al sud-est de can coll, i avui al seu lloc hi ha una casa moderna que encara té un rètol identificant el molí. El molí més modern devia ser el del Xiol, que és el que es troba més avall. És

esmentat en el mateix document de 1767, però en canvi no apareix en el mapa de 1777. És possible que es construís al voltant d'aquestes dates, a la segona meitat del segle XVIII. Aquest molí es trobava vora la masia del Xiol, a l'actual casa de can Victorino.

Tot això va coincidir amb l'època d'esplendor de la casa i de la família Coll, que devien freqüentar els ambients de l'alta societat barcelonina. Cal recordar que en els cercles il·lustrats en boga en aquest moment es donava una gran importància a la millora de l'agricultura mitjançant el foment de séquies i canals.

Mina de can Coll

La Mina de can Nadal o dels Set Socis

En aquest segle XVIII ja existia també la Mina dels Set Socis. El seu origen concret ens és desconegut, però aquesta mina ja consta en el mapa abans esmentat que es pot datar entorn de 1777. Així doncs, la mina podria ser del segle XVII o potser anterior. Segons aquest mapa, el canal feia un recorregut semblant a l'actual, passant per can Nadal, per l'est de can Gurri i en direcció a la masia de la Marineta, ja en terme de Parets. La Mina dels Set Socis discorre per la riba de llevant del riu Tenes. Ja no feia anar molins, sinó que estava pensada per subministrar aigua de rec a una zona

eminentment agrícola de Lliçà de Vall que era coneguda com el Pla i on va permetre la creació d'una bona àrea de regadiu en terres d'alguns dels masos més importants, que es troben en aquesta zona: can Nadal, can Coll, les Torres o can Gurri.

Regadiu de la mina dels Set Socis prop de can Ros

La indústria del glaç

Una altra activitat relacionada amb el sistema de recs i mines era la indústria del glaç. Les primera notícia de pous de glaç al municipi es troba en uns capítols matrimonials entre Marc Pare i Antiga Gurri. Són de l'any 1689, un moment que coincideix amb l'anomenada petita edat del gel que va tenir lloc a l'entorn del segle XVII, quan a l'hemisferi nord les temperatures van baixar uns quants graus. L'exploració dels pous, però, es va desenvolupar sobretot al segle XVIII, coincidint amb una expansió general d'aquesta indústria. El viatger Francisco de Zamora, que va allotjar-se a la masia de can Coll, destaca la importància del comerç del gel que protagonitzava aquesta casa, que també tenia un pou de gel.

En un document de 1765 s'esmenten el pou de can Coll i els dos de la Verneda de can Gurri o d'en Barrera. La denominació Barrera fa referència al notari Salvador Barrera, que era l'arrendatari dels dos pous de can Gurri. El contracte estipula totes les condicions i els detalls de l'activitat: persones que hi treballaven, la mida dels pans, els quilos de llenya que hi havia d'haver fora dels pous per mantenir el fos per escalfar els treballadors, els sous, els preus del glaç, que els traginers havien de parar a l'hostal de

Montcada, l' hora d'arribada a Barcelona i les penalitzacions per "merma" o retard, entre altres coses. Deu anys després les instal·lacions dels pous de can Gurri es van ampliar amb la construcció de dues basses més. Està documentat que en la dècada de 1770 al 1780 se'n treien unes 1.500 càrregues anuals.

Un dels dos pous de glaç de can Gurri

El subministrament d'aigua per als pous es feia mitjançant un rec que nodria unes basses. Un cop plenes les basses, d'uns 20 o 30 cm de fondària, es deixava glaçar l'aigua i llavors, amb l'ajuda d'uns motlles de fusta, es serrava i se'n feien unes peces anomenades pans de glaç d'uns 70 cm d'ample per uns 120 de llarg. Aquesta feina la feien els picadors. Després els pans de glaç es transportaven fins als pous. Allà els empouadors guardaven els pans de glaç al pou, embolcallant-los amb boll o palla perquè no s'enganxessin entre ells. Unes estructures de fusta separaven grups de capes. Un cop plenes els pous es tancaven hermèticament i no s'obrien fins a l'època de desempouar, quan es carregaven als carros que els havien de transportar fins a Barcelona. El gel es feia servir en molts usos, com ara la conservació d'aliments o per refrescar begudes. Per la seva puresa, el gel de Lliçà era molt apreciat en els hospitals com el de la Santa Creu de Barcelona, on s'utilitzava per a usos terapèutics.

ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

1805: nou impuls a la Mina dels Set Socis

A principis de segle XIX un grup de propietaris de la zona va decidir donar un nou impuls a la mina que passava per can Nadal i amb aquest objectiu el 4 de setembre de 1805 van constituir una societat. Els promotors eren set propietaris de Lliçà de Vall i de Parets, i per això la mina és anomenada dels Set Socis. Concretament, eren els propietaris dels masos de can Nadal, can Gurri i can Coll (de Lliçà de Vall), i la Marineta, can Guasch, can Romeu i can Pla (de Parets del Vallès). Tot i aquesta diversitat, els promotors destacats eren els de la masia de can Coll, principals terratinents. L'autorització es va donar per treure aigües subterrànies que hi ha a la immediació o termenal d'en Torres.

Les obres, que devien consistir en una millora o tal vegada en la construcció de nous traçats de la mina, es van iniciar el mateix any 1805 i foren autoritzades pel Rei Carles IV. El 17 de Juny de 1806 se signà el conveni de repartiment de l'aigua entre les set masies. El fet de tenir set socis permetia que cada casa disposés de l'aigua de rec una dia a la setmana: diumenge can Coll; dilluns el mas Nadal; dimarts el mas Gurri; dimecres el mas Massó de Parets; dijous el mas Guasch de Parets, divendres el mas Pla de Parets i dissabte el mas Romeu de Parets.

Mina dels Set Socis prop de can Nadal

Finals del segle XVIII i segle XIX: sorgiment dels primers barris

En general, al llarg del segle XIX es registra un augment moderat de la població, entre els 343 habitants que hi havia el 1830 i els 416 de l'any 1887. El municipi es devia beneficiar de les millores generals introduïdes en l'agricultura en el decurs d'aquesta centúria. En el cas de Lliçà no es poden adduir gaires raons concretes per aquest

creixement, a part potser de les millores introduïdes en el regadiu i l'impuls del conreu del cànem. L'agricultura continua sent el sector dominant i gairebé exclusiu, amb un pes mínim dels serveis.

Malgrat aquest panorama poc dinàmic, comencen a sorgir les primeres concentracions de cases en forma de ravals o barris dispersos. Potser ja a finals del segle XVIII i segur tot al llarg del segle XIX. Algunes d'aquestes cases s'agrupen en forma de petits carrers, d'altres són de caràcter més o menys dispers. En general són barris que es troben força separats entre si. Per això es pot dir que la dispersió del poblament a Lliçà de Vall no és un fenomen nou, sinó que ve d'antic.

Camí que travessava el barri de Les Casetes, can Toni al fons

El barri de Les Casetes, embrió del futur nucli urbà

El més destacat fou el barri anomenat Les Casetes, que es pot considerar l'embrió de l'actual nucli urbà. És una concentració de cases no del tot compacta que es va anar formant vora un camí de traçat serpentejant que venia de la masia de les Torres i s'enfilava cap a la parròquia tot travessant el camí de Sant Baldiri. Sembla que les terres havien estat propietat de can Coll o de can Nadal.

Les cases més antigues són les que es troben a la vora de l'antic camí: can Cosconer, can Filosa, can Quim, cal Ferrer, can Llanes. Aquestes ja consten a l'Apeo o registre municipal de finques de 1818; per tant, podrien ser originàries del final del segle XVIII o principis del XIX. També sembla que són força antigues can Fleca i can Toni, situades al principi del camí. Vora can Toni hi havia un pont amb volta de pedra sota el qual circulaven els transeünts. La resta de cases es van construir a mitjans de segle XIX: can Cinto Vell, can Camp, can Xic Filosa... I a finals del XIX hi ha can Cinto o can Sidro Filosa (1899). En un principi a cal Ferrer hi havia una petita botiga i cafè, que devia ser l'únic establiment comercial de tot el poble.

Seguint el camí, més cap a ponent, hi havia encara un grup de cases més disperses. La més antiga és can Jaume Xic, que ja consta a l'Apeo de 1818, i la resta foren construïdes per familiars de la casa mare a la dècada de 1930: ca l'Amadeu i can Ton Cinto.

Barri de Les Castes: can Xic Filosa i can Cinto

Barri del Xiol

En un principi en aquest indret hi havia el mas o la casa Xiol. Ja apareix documentada en el fogatge de 1553 com a casa de Jaume Colomer, àlies Xiol. Al segle XIX la casa pertanyia a can Coll i hi habitava un masover. Més tard, can Xiol va passar a anomenar-se ca l'Andreuet i actualment can Bartroldo. Per aquest sector hi passava la mina de can Coll, que nodria un molí fariner: el molí de can Xiol, situat a l'actual casa de cal Victorino. El molí es devia construir probablement a la segona meitat del segle XVIII, i després, al final del mateix segle o ja a principi del XIX, la resta de cases van configurar un petit carrer. Moltes d'aquestes cases ja consten a l'Apeo o registre municipal de finques de l'any 1818.

Barri de Serracarbassa

En un origen en aquest indret hi havia un mas anomenat Bellarac. Ja existia com a mínim l'any 1766 i possiblement era força més antic. En l'Apeo de l'any 1818 apareix com a Casa Prat Gibert, i el seu propietari era Miguel Prat i Gibert. Estava casat amb Petronila Serra-Carbassa, i el seu fill fou Enric Pratgibert. Així, sembla que a finals del segle XVIII el cognom Serracarbassa donaria el nom actual de la casa i del barri.

Posteriorment a 1818 el mas es va dividir en tres cases, d'oest a est: cal Segarra, cal Bellarac i cal Serracarbassa. Al davant, per la banda sud, s'hi va construir can Fernando (actualment can Múrcia). D'aquesta manera, al segle XIX va sorgir un altre dels petits carrers o ravals pagesos del poble.

Altres cases una mica més allunyades d'aquest nucli són can Tabaquet, can Patiràs o can Pallàs.

Barri del Sot

Aquest barri era anomenat el Sot, Sot de la Coma o bé Sot dels Mussols. Es situa en una fondalada o sot en paral·lel al torrent de Sants o de Merdans, una mica més al nord de l'anomenat Sot dels Nostris. Devia sorgir al llarg del segle XIX. Primitivament ja hi havia dues masies separades: can Sants i can Camp, i posteriorment s'hi van construir diverses casetes més o menys disperses de tipus popular: can Petit i can Turull (que ja consten a l'Apeo o registre de l'any 1818), can Ponet, can Granota i can Rels i can Fesolet. Aquesta darrera ja no es conserva. Els habitants eren famílies pageses d'extracció popular, amb poques terres, arrendataris o jornalers.

Can Rels i can Granota, al barri del Sot

Barri o carrer de la Ganiveta

Aquest petit carrer o barri de cases populars pageses que devia formar-se en algun moment del segle XIX posterior a 1818, ja que les cases no apareixen encara a l'Apeo o registre municipal d'aquest any. No es pot descartar, però, que en aquest indret ja hi hagués un mas més antic. Podria tractar-se del mas Compter, que en un moment donat va desaparèixer.

Segons diu la tradició, l'apel·latiu de la Ganiveta fa referència al fet que a l'entrada del barri hi havia un pou comú que solia tenir molt poca aigua i els veïns de les cases s'afanyaven al matí per ser els primers a treure'n perquè s'acabava de seguida. Això provocava contínues disputes, fins al punt que algunes havien acabat a ganivetades. Avui el carrer s'anomena oficialment carrer del Sol. Les cases d'aquest carrer actualment són (d'est a oest): cal Cintet Rels, cal Met i can Mas. Al sector sud-oest hi havia hagut també una caseta molt petita anomenada cal Noi Xic que després va ser transformada en cobert. Algunes cases actuals són el resultat de la fusió de cases anteriors.

Sector proper a can Valls i el camí ral

Un altre barri encara més dispers va sorgir entorn de l'antic camí ral de Sabadell a Granollers, prop de can Valls. La casa anomenada La Caseta ja consta a l'Apeo de 1818 amb aquesta mateixa denominació. Aleshores era propietat del mateix amo que la masia de can Prat. Can Menna i can Palet són probablement del segle XIX o començament del XX, i n'hi havia encara d'altres que no s'han conservat. L'any 1902 es construï la carretera (actual C-155) que substituïa l'antic camí ral.

Can Palet, al barri proper a can Valls

Els Coll-Llanza i els Vilardebò, màxims terratinents del poble

Al llarg del segle XIX els principals terratinents del poble continuaven sent els propietaris de les masies de can Coll i can Cosconer (a partir del segle XIX can Vilardebò). Al llarg d'aquest període es constata un creixement progressiu de l'heretat de can Vilardebò, que anava guanyant terreny a la de can Coll.

El moment d'esplendor de can Coll, però, havia estat el segle XVIII. Al llarg del XIX la casa va mantenir el seu estatus però no s'hi van fer canvis o ampliacions substancials. La família Coll-Llanza (cognom que a la documentació apareix escrit de diferents maneres) residia a Barcelona i el casal era portat per masovers. L'heretat va aconseguir la seva màxima extensió en terres el 1847, amb 171 ha. El 1860 can Coll posseïa el 17% del total del terme municipal i era clarament la propietat més gran i influent del municipi.

Can Coll

Per la seva banda, l'antiga masia de can Cosconer va passar a mans de la família Vilardebò. Així consta ja a l'Apeo de l'any 1818. Els Vilardebò eren una família d'indians de Mataró que havia fet fortuna i que posseïa propietats a Honduras. Al llarg del segle XIX i principis del XX la família Vilardebò va fer prosperar el mas. El 1897 Marcel·lí Vilardebò i Farnés va heretar el mas Oliveres, amb més d'un centenar d'hectàrees, i amb aquesta incorporació es convertí en el segon contribuent rústic del municipi (després de can Coll) i un dels cinquanta primers de tota la comarca. El 1919 l'heretat abastava 122 ha, mentre que can Coll en tenia 165. Cal dir que diversos membres de la família van ser protagonistes destacats de la vida municipal del poble i van ocupar càrrecs importants a l'Ajuntament.

L'augment dels conreus d'horta i el cànem

Els conreus eren majoritàriament de secà i la vinya tenia una presència força limitada. El regadiu va créixer de manera important a mesura que es van ampliar els canals d'irrigació. Amb les millores introduïdes a la mina dels Set Socis la finca de can Coll, per exemple, va passar del 3% de regadiu a un 24% de la superfície conreada a mitjans del segle XIX.

Un conreu que al Vallès va tenir molta tradició fou el cànem, que va créixer al segle XVIII en les terres de regadiu i va arribar a la seva màxima extensió a la segona meitat del segle XIX. A Lliçà eren moltes les cases que es dedicaven a aquest conreu, que va subsistir encara fins als primers decennis del segle XX, quan els preus que es pagaven ja no el van fer rendible. El cànem de Lliçà de Vall era molt apreciat a les corderies de Badalona, on se'n feien cordes per les naus, especialment a l'època de la Primera

Guerra Mundial. Quan va decaure la demanda de cànem es cultivà el roldor, que era una mata que s'utilitzava en l'adobat de les pells.

Regadiu de la mina dels Set Socis, prop de can Ros

Marcel·lí Vilardebò, alcalde i personalitat influent al tombant de segle XX

Des de 1897 el propietari de can Vilardebò era Marcel·lí Vilardebò Farnés. En el context de la política caciquista que va caracteritzar l'època de la Restauració, fou un dels polítics destacats adscrit a la Lliga Regionalista. Va ser alcalde de Lliçà de Vall en tres ocasions (1895-1897, 1916-1923 i 1932-1933). D'ell s'explica un episodi que va tenir lloc en les eleccions de 1916 i que és relatat en unes memòries de Miquel Josep Mayol (1970: 77). Aleshores el governador de la província va segrestar diversos alcaldes del Vallès, incloent-hi Marcel·lí Vilardebò, que era l'alcalde de Lliçà de Vall, per intentar impedir el triomf de la Lliga en determinats ajuntaments. D'ell es diu que era una persona conciliadora i amistosa amb tothom, també amb els seus oponents polítics (CARRERAS et al., 1999: 60).

Sobre Marcel·lí Vilardebò s'expliquen moltes altres anècdotes i facècies, algunes de les quals han estat recollides en un llibre d'humor popular de Carme Badia (2004: 230). Un bon nombre es refereixen a la relació tibant que tenia amb el rector del poble, mossèn Oriol. Es diu que, com que eren veïns, sempre s'insultaven des de casa seva estant. Segons es diu, com que els dos eren els que dominaven el poble propiciaven que es fessin dues convocatòries de la festa major per separat i que es feien la competència.

Sembla que en algun moment fins i tot s'havien arribat a celebrar simultàniament tres envelats, amb tres orquestres diferents. L'altra rivalitat recurrent de Vilardebò era amb els propietaris de can Coll, i va quedar ben palesa amb la competència entre ells a l'hora de cedir terrenys per a les noves infraestructures municipals que s'havien de construir.

Can Vilardebò

Els Agustí, una família de la burgesia barcelonina a la masia de les Torres

En algun moment del segle XIX la masia de les Torres va passar a ser propietat dels Agustí, una família destacada de Barcelona que hi venia a estiuejar. Mossèn Joan Masó en un programa de la Festa Major (1988) explica alguns detalls de la vida d'aquesta família a Lliçà. Eren molt nombrosos, ja que tenien dotze fills i venien amb el servei: la dida, la mainadera, la cuinera, la cambrera, etc. Cada vespre, després de resar el rosari, hi havia ball amb el fonògraf, que era compartit tant pels fills de l'amo com dels masovers. Un dels fills dels propietaris, Ignasi Agustí i Peypoch, fou un conegut periodista i escriptor, autor de la coneguda sèrie de novel·les "La Saga dels Rius", de la qual als anys 1940 se'n va fer una pel·lícula i a la dècada de 1970 una sèrie televisiva. La primera novel·la, "Mariona Rebull", es desenvolupa en bona part a Lliçà de Vall i en aquesta mansió, ja que l'autor situa la casa de la protagonista a la torre residencial que hi ha al costat de la masia. En altres obres Ignasi Agustí narra les seves vivències de jove en aquesta masia i també a can Coll.

Masia de Les Torres ampliada amb una gran torre residencial

L'escola a la Casa Nova de can Vilardebò i els dèficits en l'ensenyament

Al segle XIX i principis del XX l'escola de Lliçà de Vall es trobava a la Casa Nova de Vilardebò, que era un punt cèntric vora l'església. La sala gran del pis era l'aula pròpiament dita, i la resta del pis era l'habitatge de la mestra. La darrera que va ocupar aquesta plaça, i que també va inaugurar la nova escola, fou Margarida Fleta.

Casa Nova de can Vilardebò, primera escola (foto antiga facilitada pel propietari)

A principis de segle XX l'ensenyament a Lliçà de Vall es trobava en una situació molt deficient. Així ho feia constar l'inspector de la zona de Granollers l'any 1909, quan deia que els alumnes no passaven de l'operació de sumar i només una nena coneixia a mitges les taules de multiplicar. Així mateix, el local on hi havia l'escola s'havia de millorar. En aquest moment els alumnes pagaven segons la disponibilitat econòmica de les famílies, i els més pobres no pagaven res. El 1911 els nivells dels escolars havia millorat ostensiblement. A partir d'aleshores es començà a parlar de la necessitat d'una nova escola.

Primeres carreteres i creixement del nucli urbà a principis del segle XX

Entre 1900 i 1910 la població de Lliçà de Vall va experimentar un creixement molt important, passant de 395 a 500 habitants. En aquesta primera dècada del segle es va començar a construir la carretera de Parets a Bigues i Riells. L'any 1908 es treballava en el projecte i el 1909 ja s'hi feien obres. La carretera marcava un eix nord-sud sobre el qual es va poder prolongar el barri de Les Casetes tot configurant un nucli més modern, estructurat i ben alineat amb el nou vial. Poc a poc, el poble s'anava estirant cap al sud.

Barri de Les Casetes al sector de la carretera

Una mica abans, l'any 1902, s'havia construït la carretera de Sabadell a Granollers, que marcava un eix transversal al sud del terme. El 1918 s'havia iniciat l'obertura del Passeig de l'Església, i el 1928 s'hi construï la carretera.

Infraestructures bàsiques: cementiri, ajuntament i escola

En aquestes primeres dècades del segle XX es van anar construint els principals edificis públics, serveis i infraestructures bàsiques. El 1907 s'obrí un expedient administratiu per construir un nou cementiri. Com era habitual en tots els pobles, l'antic era al costat de l'església. El mateix any 1907 en les actes municipals consta que Marcel·lí Vilardebò cedia un terreny per aquesta infraestructura. La qüestió es tornava a debatre el 1910, quan l'altre gran propietari del poble i amo de can Coll, Eduard de Llanza i Carballo, cedia gratuïtament un altre terreny, situat a dalt del turó del Padró. Finalment l'obra es va portar a terme en aquest darrer emplaçament. El cementiri va ser construït el 1913. El 1918 s'acordava la construcció de nous nínxols.

Els primers anys del segle XX hi ha constància de diferents seus de l'Ajuntament, que estaven situades en cases del barri de les Casetes, en règim de lloguer. Aviat es va plantejar la necessitat de construir un nou edifici de titularitat pròpia, i a aquest efecte el 1927 Ignasi de Llanza, propietari de can Coll, tornava a fer donació d'un terreny, en aquest cas per construir-hi el nou Ajuntament i l'escola, més la quantitat de 5.000 pessetes per contribuir a l'obra. L'any següent Marcel·lí Vilardebò ofería també uns terrenys amb el mateix propòsit. Donada tanta generositat i joc d'interessos, l'Ajuntament optà per una solució salomònica: s'acordava construir les escoles en el terreny cedit per Vilardebò i l'Ajuntament en el terreny cedit per Llanza.

Escola Les Llisses

Les noves escoles, situades en l'emplaçament actual al costat de Passeig de l'Església, es van inaugurar el 9 de desembre de 1928, i foren beneïdes per mossèn Josep Serra, rector de la parròquia, amb l'assistència d'autoritats destacades com el Capità General

o el governador civil. Una mica més tard, amb data de 2 d'octubre de 1929, es va regularitzar l'acta de creació definitiva de la "Escuela Nacional de Niños". En un primer moment disposava de dues aules, una per a nens i una altra per a nenes. Posteriorment es va construir l'habitatge dels mestres a la part central: a la planta de dalt hi vivia el mestre, que entrava per la part de darrera, on hi havia unes escales, i a la planta baixa hi vivia la mestra, que entrava per davant.

Altres serveis bàsics: telèfon, electricitat i aigua

L'any 1921 a sol·licitud de l'Ajuntament a la casa de can Mariano (al barri de Les Casetes i actualment anomenada can Roura) s'hi instal·là el primer telèfon del poble. Es va considerar que era el lloc més adequat, i l'Ajuntament es comprometia a abonar el muntatge per un total de 825 pessetes, ja que s'havia de construir la línia des de Granollers. L'Ajuntament va pactar amb Mariano que se'l subvencionaria amb una quantitat fixa anual de 550 pessetes si es comprometia a fer tots els serveis de telèfon públic. Durant molts anys va ser l'única centraleta del poble i un lloc de tertúlies a Lliçà de Vall (Busto, 2017: 78).

La xarxa elèctrica va arribar al poble entre 1929 i 1930. La instal·lació de la xarxa de subministrament d'aigua potable s'inicià entre 1937 i 1938 amb la captació i conducció d'aigües del pou de can Cosconer, que es trobava prop dels km. 4 i 5 de la carretera de Parets, a l'alçada del barri de Les Casetes.

L'Obra Tutelar Agrària (OTA) i la creació d'una colònia agrícola a la masia de les Torres

L'any 1925 Ramon Albó, polític, sociòleg i advocat especialitzat en temes penitenciaris, va aconseguir la compra de la masia de les Torres per tal de destinar-la a un projecte de colònia agrícola. Ramon Albó i Martí (Barcelona, 1871 - 1955), d'ideari conservador i catòlic, s'havia interessat des de jove en temes carceraris, i aviat fou nomenat cap del Patronat de Nens i Adolescents Presos. El 1905 va escriure un llibre sobre "Correcció de la infància delinquent". Fou el primer jutge president del Tribunal Tutelar de Menors des del 1922, i aquest any fou nomenat també Director General de Presons, càrrec des d'on intentà reformar el sistema penitenciar i rehabilitar els joves delinqüents.

Precisament amb aquesta finalitat l'any 1925 Albó va cedir la propietat de les Torres al tribunal de menors, amb la idea de convertir la masia en un centre d'atenció a nois en risc d'exclusió social. El 1928 es va fundar oficialment l'Obra Tutelar Agrària (OTA), que va assumir la titularitat de l'escola i colònia agrícola que s'estava creant entorn d'aquesta finca, que també incloïa la casa de la Bella Plana i, més tard, l'antiga masia de can Nadal. En un principi a la Bella Plana s'hi van instal·lar noies i a les Torres nois, però veient que amb un veïnatge tan proper això podia ser font de problemes aviat es decidí dedicar tota la colònia exclusivament a nois. El 1927 el centre tenia 80 alumnes.

Més tard es van reconstruir o adaptar antics coberts com a edificis residencials i altres serveis, i els alumnes van augmentar fins a 150.

Edifici residencial al conjunt de Les Torres (OTA)

Entorn de 1925-1928 Albó va fer construir la capella de la Mare de Déu del Roser, per la qual cosa el conjunt va començar a ser conegut com a Santa Maria del Vallès o de les Torres (Font, 2011. 61). En un llibre escrit pel mateix Ramon Albó (1955: 125-126) sembla entendre's que l'arquitecte fou el reconegut Enric Sagnier, que també va firmar el projecte per construir una nova casa: la masia de la Bella Plana. La capella té un retaule dedicat al Roser, amb una imatge de l'escultor Gomara i les pintures de Darío Vilás. S'hi celebrava un romiatge i aplec del Roser, en el qual hi participaven veïns, alumnes i exalumnes. La capella tenia un benefici eclesiàstic de la Mare de Déu de Gràcia. Hi ha una tradició que diu que quan les gallines ponien els ous les dones els portaven davant de l'altar d'aquesta capella perquè els donés la classe d'aviram que més els convenia, ja fos gall o gallina.

Masia la Bella Plana, construïda en aquest moment com a seu secundària de l'OTA

Sorgiment del barri del Pla (dècada de 1930)

A la dècada de 1930 s'originà un altre barri pagès de cases disperses anomenat el Pla. Va sorgir en terres del mas de can Nadal. I és que d'ençà de 1912 can Nadal estava habitada per masovers. A partir de 1931 per problemes econòmics els propietaris van anar venent les terres a diverses famílies pageses perquè s'hi fessin una caseta. Així va sorgir aquest barri que estava emplaçat en una gran plana de tradició agrícola que ja es coneixia amb aquest nom. Popularment el barri també s'havia anomenat la Sibèria, perquè quedava relativament apartat de la resta del poble. Amb l'excepció de can Pessigos, que és del 1910, la resta de cases es van construir a la dècada de 1930. Més endavant, l'any 1958, la masia de can Nadal i la seva finca fou adquirida per l'Obra Tutelar Agrària. Aleshores moltes terres que treballaven els habitants d'aquest barri van passar a ser propietat de l'OTA.

Can Miquel Palluí, al barri del Pla

La Guerra Civil

El 21 de juliol de 1936, pocs dies després que esclatés la guerra, l'església parroquial va ser incendiada. L'estructura general i les voltes es van mantenir dempeus. Se'n destruï l'altar i alguns elements interiors van quedar afectats; i també bona part de l'arxiu es va perdre. A la fi de la contesa les obres de restauració de l'església es van acabar el 1940.

Durant els primers mesos de la guerra algunes terres de can Coll van ser apropiades pels pagesos que les conreaven. A primers de setembre de 1936 Jaume Armadans fou assassinat per un escamot del comitè revolucionari de Granollers. Era el masover de can Coll i un personatge influent al municipi. Havia format part de la Junta directiva de la Cambra Agrària del Vallès, el 1926 ingressà a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'associació més representativa dels grans propietaris rurals de Catalunya, i era pròxim a la Lliga Regionalista. Havia estat alcalde de Lliçà de Vall entre 1906 i 1909, i de 1923 a 1924. Va ser l'únic lliçanenc víctima de les persecucions dels primers mesos de la guerra. Durant aquests episodis la capella de can Coll també fou saquejada i és de suposar que es van perdre les relíquies que guardava.

El fill de Jaume, Julià Armadans i Serra, va abandonar el poble amb la seva família per refugiar-se a Barcelona. Altres grans propietaris, com Josep Vilardebò Uñó, van haver de fer el mateix camí.

Durant els anys de la guerra un total de nou persones del municipi van perdre la vida en els fronts d'Aragó i de l'Ebre. El mes d'octubre de 1939 una altra persona va morir, en aquest cas per la repressió franquista.

Immobilisme de postguerra fins a la dècada de 1950

Durant els anys de postguerra Lliçà de Vall continuava sent un poble fonamentalment rural i dedicat a l'agricultura. Les dades de població constaten un cert estancament, amb un cens que es manté al voltant dels 680 habitants. El 1940 en tenia 689, i el 1960 eren 675.

La superfície urbana no va tenir un creixement important fins a les dècades de 1950 i 1960. En aquest moment es van construir les primeres cases de promoció municipal al Bosc Codern, i també un grup de 14 habitatges de promoció municipal al voltant de l'actual plaça Sant Jordi, on hi havia l'anterior edifici consistorial, que fou enderrocat. En un d'aquests habitatges s'instal·là el nou Ajuntament amb dependències domèstiques per al secretari.

Can Fèlix i bar Pepet a la dècada de 1960 (foto d'autor desconegut)

L'OTA amplia les seves instal·lacions a Les Torres de Santa Maria

Amb l'adveniment de la Segona República Ramon Albó havia perdut tots els seus càrrecs. Després de la guerra va ser rehabilitat, i el seu paper en la reconstitució del Tribunal de Menors, des d'una posició tradicionalista i catòlica, ha estat controvertit. A la colònia de l'OTA els menors de 14 anys eren ubicats a la Bella Plana, amb un mestre i un educador. A la casa pairal hi residien uns 20 nois d'entre 18 i 20 anys, que estaven acompanyats per Ramon Albó i la seva esposa Maria Ferrer. A la casa dels oms un educador tenia també al seu càrrec uns 20 nois, d'entre 16 i 17 anys. Finalment, a la casa petita un altre matrimoni tenia cura dels nois d'entre 14 i 16 anys.

Teatre i cinema, l'últim edifici construït a l'OTA

Els dos nuclis (les Torres i Bella Plana) s'havien anat complementant amb un bon nombre d'instal·lacions agropecuàries que constituïen una granja autosuficient, amb tot tipus de bestiar i una bona àrea de regadiu. Els productes es transportaven en carro cap a Granollers i es venien al mercat. Una de les especialitats de la casa era, i encara és, les mongetes del ganxet. L'últim edifici que es construí al recinte de les Torres va ser el teatre-cinema, l'any 1950 (Busto, 2017: 25). Comptava amb un ampli escenari, sala de butaques, una moderna instal·lació de luminotècnia i decorats pintats pels propis alumnes.

Eduardo Sancho compra can Coll el 1957 i hi aplega una col·lecció d'art

El 1957 la masia de can Coll fou adquirida per Eduardo Sancho Costa. Després de la guerra la finca havia experimentat ja una davallada molt forta, i a partir de 1953 la major part de les terres foren transferides a pagesos o a empreses constructores, de manera que a la dècada de 1960 l'heretat va quedar reduïda a la mínima expressió.

Retrat d'Eduardo Sancho firmat pel pintor Urgell

Eduardo Sancho era un industrial del Poble Nou de Barcelona. Col·leccionista i amant de l'art, estava en contacte amb molts artistes de l'època. D'aquí ve que a can Coll s'hi aplegués molta obra de pintors coneguts, com Joaquim Urgell (Urgell). També s'hi conserva una important col·lecció de ceràmica, de mobiliari i d'objectes diversos. Però sobretot són remarcables les pintures que va encarregar l'any 1962 a l'artista Maties Palau Ferré (Montblanc 1921 - 2000) per decorar la capella. Palau Ferré havia estat deixeble de Picasso a París. Les pintures il·lustren el tema de l'arribada de les relíquies de sant Vicenç i santa Clara. Poc abans, la capella havia estat remodelada i ampliada per l'arquitecte Jordi Bonet Armengol en col·laboració amb l'artista Josep M. Subirachs, que es l'autor de l'altar de la capella.

Pintures de Maties Palau Ferré a la capella de can Coll

La primera gran indústria: Tèxtil Torres (1961), la industrialització tardana del poble

La industrialització a Lliçà de Vall va ser molt tardana. Tèxtil Torres S.A. va ser la primera gran empresa que es va instal·lar al municipi. El 1961 es va començar a construir la fàbrica. Amb 20.000 metres quadrats, era una de les construccions industrials més grans de la zona. Va començar a produir el 1963, i funcionava com a complement de la fàbrica que l'empresa tenia al Poblenou de Barcelona. A Lliçà s'hi feia teixit blanc de cotó per a llençols i coixineres. Inicialment, molts dels treballadors van venir de Barcelona i es van instal·lar en uns blocs construïts davant de la fàbrica, que es van acabar entre 1964 i 1967 aproximadament.

La resta de les indústries van instal·lar-se a partir d'aquest moment, aprofitant sobretot la bona connectivitat amb l'autopista i la proximitat amb Barcelona. En les dècades següents la indústria havia de tenir una gran expansió i en una multiplicitat de sectors, no només el tèxtil.

Antiga fàbrica de Tèxtil Torres

El boom de les urbanitzacions a partir dels anys 1960 i les darreres transformacions del nucli urbà

A la dècada de 1960, en el context de la industrialització comarcal, cal destacar l'arribada del corrent migratori procedent de fora de Catalunya. A la dècada següent es produí una nova onada migratòria de la ciutat de Barcelona cap als municipis de la seva perifèria, fet que va comportar un augment de la població a Lliçà de Vall. Dels 675 habitants que tenia el 1960 es va passar a 1.126 el 1970 i a 1.380 el 1975.

Als anys seixanta s'inicia també el procés urbanitzador quan els propietaris dels masos van començar a vendre les seves terres a promotors que les parcel·laven per destinar-les a famílies barcelonines. Aquest procés es va fer en un moment que les normes urbanístiques estaven poc desenvolupades, sense parar esment en la necessitat d'infraestructures i gairebé sense cap tipus de planificació. El resultat va ser un desenvolupament urbanístic molt extens i repartit per tot el territori municipal, amb una dispersió de nuclis habitats en forma d'urbanitzacions atomitzades, aïllades les unes de les altres i mal comunicades. Amb el nou impuls urbanitzador que va tenir lloc al tombant del segle XXI, fins a la crisi de 2008, l'augment de les zones residencials i de la superfície urbanitzada va continuar creixent.

Paral·lelament, al voltant de l'Ajuntament i dels 14 habitatges públics als anys 1960, 70 i 80 s'havia anat configurant el nucli urbà modern de Lliçà de Vall. Moltes de les noves

construccions eres cases unifamiliars, però també es van aixecar els primers blocs de pisos. Aquest nucli urbà s'ha anat expandint cap a l'Avinguda de Catalunya i Parets.

En aquests darrers anys el centre administratiu municipal s'ha traslladat a la ubicació actual, més espaiosa, i s'han creat nous equipaments d'esports, centres educatius o mèdics. També ha augmentat l'àrea comercial, situada a l'entorn d'aquest nou centre, de manera que el nucli urbà tendeix a ajuntar-se amb els sectors residencials que hi ha més al sud: Cantallops, Sant Valerià i el barri Xiol.

El nou centre administratiu: Plaça de la Vila i Ajuntament

TOPONÍMIA I ESCUT

Toponímia dels principals nuclis de Lliçà de Vall

El topònim “Lliçà” és citat per primera vegada l’any 946 com a *Licano Subteriore* i en anys posteriors amb fórmules similars, com *Lizano superiore* o *Liciano subteriore*. La tesi acceptada és que el topònim “Lliçà” deriva del nom romà *Licius*, probablement un legionari que hauria estat possessor d’aquestes terres. El topònim hauria evolucionat cap a *Liciano* o *Licano* i posteriorment Lliçà. Aquesta teoria va ser formulada a principis de segle XX per autors com W. Schulze o P. Aesbischer i acceptada pels lingüistes posteriors. Joan Coromines (1996: 76) en el seu *Onomasticon Cataloniae* comparteix també aquesta tesi.

Una qüestió diferent és la grafia actual del topònim, que va ser motiu de controvèrsia especialment a la dècada de 1970. L’Institut d’Estudis Catalans i el Servei de política lingüística de la Generalitat es decantaven per un criteri unificador per als dos municipis amb el topònim “Lliçà”, però finalment cadascun va optar per un criteri diferent en funció de la grafia que més s’ajustava a la seva tradició: Lliçà d’Amunt i Lliçà de Vall.

Escut municipal

L’escut oficial de Lliçà de Vall és un escut caironat amb el fons d’argent que té dos peixos o llísseres d’atzur (blau) nadant contornades i posades en pal. A la part superior, per timbre, té una corona mural de poble. Les dues llísseres, llisses o llisses llobarreres són un senyal parlant relatiu al nom del poble. Fan referència a aquesta espècie de peixos que, segons la tradició oral, abans hi havia al riu Tenes.

L’escut va ser aprovat el 17 de desembre de 1984 i publicat al DOGC el 8 de febrer de l’any següent amb el número 511. En superar els 5.000 habitants i passar de ser poble a vila es va aprovar una modificació en la corona de l’escut, que passa a tenir cinc torres (de vila).

Bandera

La bandera és apaïsada, de proporcions de dos d'alt per tres de llarg. És blanca, amb dues faixes de color blau fosc i separades per un espai del mateix gruix al centre. Va ser aprovada el 23 de maig de 2001 i publicada en el DOGC el 8 de juny del mateix any amb el número 3405.

ESTAT LEGAL DE PROTECCIÓ

Pla General d'Ordenació Municipal

La normativa urbanística de caràcter general actualment vigent a Lliçà de Vall és el Pla General d'Ordenació Municipal, que va ser aprovat definitivament l'any 2004. En el seu capítol número IV, titulat "Normes de protecció dels béns culturals i naturals", aquest document preveia que s'havia de desenvolupar una normativa específica en forma de pla o plans especials de protecció dels béns culturals i naturals. En el moment present (any 2021) aquests plans no s'han realitzat. Mentrestant, però, en el Pla General s'adjunta una llista d'elements mínims que els futurs plans de protecció haurien d'incloure. Per aquests elements es defineixen unes condicions mínimes que han de tenir en compte les llicències d'obres.

Aquestes condicions especials que haurien de tenir en compte les llicències en edificis o construccions d'interès històric, arquitectònic, típic o paisatgístic inclouen, entre d'altres aspectes, una memòria especial en què es justifiqui l'obra, plànols i il·lustracions de l'estat actual i dels canvis que es preveuen fer, en l'edifici en qüestió i en els elements adjacents. A més, en la tramitació d'aquests expedients l'Administració Municipal hauria de requerir informe dels serveis de la Generalitat de Catalunya o altres informes que puguin ser preceptius.

Aquests llistats d'elements mínims, però, no s'han fet i, per tant, aquestes condicions mínimes de protecció no tenen cap vigor en el moment present.

Inexistència d'un Catàleg de Masies ni d'un Pla Especial de Protecció del Patrimoni

Lliçà de Vall és dels pocs municipis que no compta encara amb un Pla Especial de Catàleg de Masies i cases rurals. Precisament en aquests moments l'Ajuntament està iniciant els tràmits per poder elaborar un document d'aquest tipus. Tot i que es preveu en el Pla General d'Ordenació Municipal, tampoc s'ha realitzat un Pla Especial de Protecció del Patrimoni. Així doncs, en aquests moments la protecció del patrimoni està subjecta només al que disposa el Pla General, i ja hem dit que no té disposicions efectives en matèria de protecció del patrimoni històric i cultural.

Elements declarats Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) i Bé Cultural d'Interès Local (BCIL)

Lliçà de Vall compta amb un Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), que és la **masia de can Coll**. El Castell de Lliçà de Vall no consta a la llista de castells declarats Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN). En teoria tots els castells o torres ho són en virtut del decret de l'any 1949, que incloïa sota aquesta protecció tots els castells o fortaleses militars d'Espanya (BOE 05/05/1949). Aquests castells estan matriculats o donats d'alta en el

registre de BIC (estatal) i de BCIN (figura equivalent, a Catalunya). Però el Castell de Lliçà de Vall de moment no consta en aquest registre.

En aquest moment no hi ha Béns Culturals d'Interès Local (BCIL), tot i que el consistori està treballant actualment per impulsar la declaració de BCIL de la mina de can Coll.

Protecció d'espais naturals: EIN de Gallecs

Pel que fa a la protecció d'espais naturals, ja esmentem en altres apartats la inclusió d'una petita part del terme municipal en el Parc de l'Espai d'Interès Natural (EIN) de Gallecs. El 20 d'octubre de 2009 el Govern de la Generalitat de Catalunya va aprovar la inclusió de Gallecs al Pla d'espais d'interès natural (Decret 156/2009), motivada per la vulnerabilitat i fragilitat d'aquest espai natural i amb l'objectiu de protegir un dels paisatges més característics de la plana del Vallès. Aquest mateix any es va iniciar la redacció del Pla Especial de Gallecs, encarregat d'ordenar i regular els usos i les activitats d'aquest espai.

Espai natural protegit de Gallecs (EIN)

EQUIPAMENTS CULTURALS EXISTENTS

Can Coll

L'any 2017 l'Ajuntament de Lliçà de Vall va adquirir tota la finca i la masia de can Coll, que és una residència de caràcter senyorial. Actualment s'està treballant en la rehabilitació i restauració del conjunt i amb la definició dels usos que s'hi han d'implementar. Aquest any 2022 s'ha finalitzat la restauració de les cobertes i façanes exteriors, però resten pendents encara importants actuacions a l'interior. Can Coll ha de ser l'equipament patrimonial de referència del municipi. Ara com ara, s'obre al públic només en actes puntuals. S'hi fan algunes xerrades, petites exposicions o activitats de petit format i, sobretot, s'utilitzen els jardins per fer-hi algun espectacle o esdeveniment també de manera puntual.

Així doncs, en aquests moments Lliçà de Vall no disposa pròpiament de cap museu, centre d'interpretació o edifici històric museïtzat o visitable. Sí que hi ha, però, un ventall d'equipaments municipals diversos de caràcter cultural.

Biblioteca municipal

La Biblioteca es va inaugurar el 1991 als baixos del Casal Social i l'any 1999 s'hi va portar a terme una ampliació. Actualment compta amb unes instal·lacions àmplies i modernes, i organitza activitats culturals, com ara exposicions, conferències, tertúlies... i també cedeix les instal·lacions a altres entitats. La Biblioteca forma part de la xarxa de biblioteques de la Generalitat, però no de la xarxa de biblioteques de la Diputació de Barcelona.

Casal Social

Centre creat el 1978 en un edifici construït quatre anys abans. Consta d'una sala d'actes ben equipada i d'una capacitat considerable, així com d'una sala amb bar. S'hi representen obres de teatre i s'hi fan activitats culturals diverses.

Centre Cívic can Magarola

L'any 1996 l'Ajuntament va adquirir la masia de can Magarola i la va rehabilitar amb l'objectiu de convertir-la en un centre cívic que donés cobertura al sector de les urbanitzacions de la Miranda, can Prat-La Caseta i el Mirador. D'aquesta manera es volia descentralitzar els serveis de l'Ajuntament i acostar-los a la ciutadania. En l'actualitat can Magarola és un centre sociocultural obert, polivalent i un espai de trobada per als veïns de la zona. Acull algunes dependències municipals i disposa de sales polivalents on s'hi realitzen un bon nombre d'activitats culturals i de lleure.

Casal de joves el Kaliu

L'any 2006 es construí l'edifici anomenat el Kaliu en un emplaçament cèntric on anteriorment hi havia un bar. El casal de joves el Kaliu és un equipament de titularitat municipal orientat als joves. S'hi ofereixen serveis especialitzats en l'atenció de les necessitats i demandes dels joves, i és el lloc on es porten a terme bona part de les activitats i serveis de l'Ajuntament que van adreçades a aquest col·lectiu. A través d'aquest casal es planifica i s'impulsen plataformes de participació juvenil.

VALORACIÓ GENERAL DEL PATRIMONI DE LLIÇÀ DE VALL

Lliçà de Vall compta amb un element patrimonial de primer ordre, com és la masia o casa-palau de **can Coll**, declarada Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN). Es pot comptar entre els millors exemples a Catalunya d'aquest tipus de residència de caràcter senyorial que, tot s'ha de dir, no són gaire freqüents al nostre país. L'altre aspecte remarcable és la temàtica que gira al voltant de la **indústria tradicional del glaç** i que s'ha convertit en els darrers anys en un valor destacat per a la identitat d'un poble que vol reivindicar les seves arrels històriques en un context territorial fortament industrialitzat.

La resta del patrimoni de Lliçà de Vall no és gaire extens, ateses les dimensions modestes del terme i el context geogràfic en què es troba, formant part de la conurbació industrial i urbanística del Vallès. Tot i això, el municipi ha conservat en un grau més alt del que es podria esperar el patrimoni associat a la tradició més rural. I és que fins a mitjans del segle XX es conservava ben viu el sistema de vida pagès. Així, podem destacar un nombre relativament important de **masies** i, sobretot, de **cases de pagès** més modestes, les quals han conservat en major o menor grau la seva tipologia constructiva tradicional. I també són interessants alguns elements complementaris d'aquest patrimoni rural. En el cas de Lliçà de Vall cal destacar les diverses **mines i recs**, que tenen un origen força antic, sobretot la de can Coll.

Bo i ampliant aquesta valoració de conjunt, podem destacar els següents aspectes:

Can Coll, un dels millors exemples de casa-palau del segle XVIII

La família Coll tenia una relació privilegiada amb el senyor del castell, al segle XVIII van protagonitzar un espectacular ascens social i van transformar la seva masia en una casa-palau d'estil francès, amb un luxós saló decorat amb pintures murals on s'hi feien recepcions i balls. Amb poques modificacions, el conjunt ha conservat les característiques d'una residència de caràcter senyorial pròpia del segle XVIII, dotada de diverses alcoves i que compta també amb una torre-capella aixecada al segle XVI, la qual fou decorada pels volts de 1963 amb pintures de Maties Palau Ferré, deixeble de Picasso. El conjunt es complementa amb uns amplis i magnífics jardins. L'interior de la casa manté una ambientació d'època, tot i que el mobiliari i els elements decoratius actuals hi foren introduïts a la segona meitat del segle XX pel darrer propietari, Eduardo Sancho Costa, que era col·leccionista i amant de les arts. A la casa hi ha aplegada una extensa col·lecció d'objectes diversos, especialment pintura i ceràmica. Per tot això, la masia de can Coll es pot considerar una de les mansions històriques més remarcables de Catalunya, i també un element patrimonial de gran interès per al municipi, ja que permet explicar bona part de la història de Lliçà de Vall, atès que la família Coll, posteriorment Coll-Llanza, han estat al llarg dels darrers segles els principals terratinents del poble i personatges influents.

Sala noble de can Coll (foto facilitada per l'Ajuntament)

Conjunt de masies i cases de pagès

El gruix del patrimoni de Lliçà de Vall és format per les diferents construccions de caràcter rural que s'han conservat. En primer lloc, es constata l'existència d'un nombre relativament important de masies, sempre en proporció amb les dimensions reduïdes del terme municipal. A part de can Coll, en trobem algunes que havien estat molt importants i que han mantingut en bona mesura la seva fesomia i arquitectura originàries: **Les Torres de Santa Maria** (una masia del segle XVI que queda englobada dins un interessant conjunt que inclou una diversitat de construccions de la colònia agrícola gestionada per l'Obra Tutelar Agrària, OTA), **can Vilardebò** (tradicionalment la segona masia més important del terme però molt modificada a la segona meitat del segle XX), **can Canyet** (de les poques que conserva un finestral tardo-gòtic autèntic), **can n'Oliveres Vell** (molt ben conservada i amb dos finestrals renaixentistes), **can Nadal** i **can Gurri** (tipològicament també molt ben conservades), **can Magarola** (recentment rehabilitada), **can Prat** (reconstruïda a principis del segle XX en un estil d'influència noucentista) i **can Farnés** (actualment en ruïna). En un rang inferior, podem esmentar també la Casa Nova de can Vilardebò, can Sants o can Valls.

Can Nadal

En segon lloc volem destacar un nombre també força elevat de cases més modestes i de construcció més tardana (entorn del segle XIX i començaments del XX) que podem considerar com a cases de pagès o cases populars de tradició rural. En aquest cas el grau de conservació és molt desigual, però considerem que formen un conjunt a tenir

en compte pels valors identitaris que aporten als diferents barris o entitats de població. Com a exemples més ben conservats de cases en solitari podem esmentar **can Turull**, **can Jaume Xic** o **can Pallàs**. D'altres es troben agrupades formant petits carrers o ravals. El més conegut és el **barri de les Casetes**, on hi trobem unes poques cases que han conservat més o menys la tipologia tradicional: can Filosa, can Sidro Filosa, can Cinto, ca la Mercè... Del **barri del Pla** en destaquem can Miquel Palluí, la Casa Nova del Pla o can Torres. Altres agrupacions de cases en carrers o ravals antics són la Ganiveta, el barri Xiol o el barri de can Serracarbassa.

Ca n'Oliveres Vell

Pous de glaç i Festa del Glaç

Al costat del riu Tenes s'hi va desenvolupar una important indústria del glaç que va tenir el seu moment àlgid al segle XVIII i de la qual n'han quedat els dos **pous de can Gurri**, que són un testimoni molt significatiu i ben conservat, i un altre pou no tan conegut però igualment interessant, que és el de **can Coll**. En els darrers anys el conjunt de can Gurri ha passat a propietat municipal i al seu voltant des del 2011 s'hi organitza la **Festa del Glaç**, que ha esdevingut la més emblemàtica de Lliçà de Vall. L'esdeveniment té el seu plat fort en una representació itinerant que recrea l'últim viatge de l'any que fan uns traginers per portar el gel cap a Barcelona, i en el qual hi apareixen els oficis i els personatges del poble relacionats amb el gel. La festa es completa amb activitats de gresca i foc a la nit, de la mà dels diables, els gegants i l'actuació del Ball de Gitanes, amb parades d'artesans i altres actes lúdics, culturals i populars. Un dels punts forts és que hi participen totes les entitats de cultura popular del poble i entorn d'uns 200 voluntaris. Malgrat que sigui un esdeveniment de recent creació, la Festa del Glaç ha tingut un important arrelament en la població i ha

aconseguit projectar una imatge de Lliçà de Vall que entronca amb el seu passat històric, amb el patrimoni i amb la cultura popular.

Festa del Glaç (foto facilitada per l'Ajuntament)

Mines i recs d'origen antic

Des de temps immemorials a Lliçà de Vall i al territori del seu voltant hi ha un bon nombre de mines o canals, algunes de les qual aprofiten surgències naturals d'aigües. Les més importants són la **mina de can Coll**, que discorre per la riba de ponent del riu Tenes i té un origen com a mínim a l'època medieval, i l'anomenada **mina dels Set Socis**, que discorre per la riba de llevant i és posterior. Aquestes infraestructures hidràuliques són importants perquè han aportat un valor afegit a moltes terres i masies del terme, perquè tenen un ric patrimoni associat, com ara molins, safarejos o les mateixes restes de les mines o recs. Els molins, que originàriament estaven sota el domini del castell i després dels principals terratinents del poble, són una peça clau per explicar la història de Lliçà de Vall, però malauradament no se'n conserva cap en bones condicions.

Malgrat que aquestes mines o canals són un element distintiu i força peculiar de la història d'aquest territori, no han estat gaire estudiades, i menys en la seva vessant patrimonial. Per això en el present treball fem algunes aportacions que considerem innovadores en el sentit de sintetitzar, interpretar i situar el context històric d'aquestes obres hidràuliques. També hem fet un esforç per identificar els seus principals elements d'interès patrimonial. Com a referents que poden donar personalitat i singularitat a Lliçà de Vall, creiem que tenen un potencial que s'ha de tenir molt en compte. A més, tenen una connexió clara amb diversos aspectes rellevants del poble: el tema del glaç (ja que les basses on es feia el gel formaven part d'aquest sistema de recs), l'horta i els seus productes típics o la masia de can Coll, que dominava les mines més importants, sobretot la que porta precisament el seu nom.

Mina de can Coll i antiga bassa del molí del Xiol

L'església parroquial

L'església de Sant Cristòfol és la més significativa i pràcticament l'única que ha tingut rellevància en la història del municipi. Reconstruïda als segles XVII-XVIII en un estil gòtic molt tardà i amb un portal renaixentista, constitueix una obra representativa del moment d'expansió que en aquesta època van experimentar la majoria de pobles de Catalunya. Malgrat que fou cremada i saquejada durant la Guerra Civil de 1936, el temple ha conservat íntegrament la seva estructura. La seva alterosa presència al costat d'un passeig flanquejat per plàtans és el principal testimoni del primer nucli del poble, al costat del castell i de la masia de can Vilardebò.

L'altra església antiga és la de **Sant Joan Baptista de can Coll**, situada en una torre del segle XVI. La capella de **Santa Maria de les Torres** és de construcció força recent però d'un interès notable, obra de l'arquitecte Enric Sagnier. La capella de la Mare de Déu de Montserrat, de l'any 1976, també té el seu interès. L'església de Sant Valerià, que ha tingut tradicionalment una ascendència important en la població de Lliçà de Vall a través del popular romiatge i aplec que s'hi feia, es troba ja fora del municipi.

Capella de Santa Maria de les Torres

Bosc i espais naturals enmig de la trama urbana

Enmig del territori fortament antropitzat i urbanitzat de Lliçà de Vall encara es conserven un bon nombre d'espais naturals amb boscos i torrents. Es tracta d'espais de petites dimensions i més aviat testimonials, però que prenen un valor especial com a elements identitaris, perquè són indrets que faciliten el contacte amb la natura per part dels habitants de les urbanitzacions i perquè són molt necessaris per l'equilibri territorial del municipi. Podem esmentar el **bosc de les Torres**, el **bosc Codern**, el **bosc de Tetuan**, el **bosc de les Argelagues**, el bosc i riera de **can Magarola** i també **Gallecs**, que és un espai de caràcter més rural.

Bosc de Tetuan

Ball de Gitanes

Aquest ball tradicional és molt característic del Vallès i a Lliçà de Vall el trobem present ja a finals del segle XIX. Tot i que en la seva transmissió hi va haver una interrupció més acusada que en altres pobles a mitjans de segle XX, des de fa uns anys s'ha tornat a recuperar i ara el ball de gitanes torna a ser un dels trets distintius, present en les principals festes del poble. En un context no sempre fàcil, és meritori l'esforç que

realitzen les entitats que treballen per recuperar i mantenir al dia les tradicions derivades de la cultura popular.

Ball de Gitanes (foto facilitada per Carles Moreno)

Altres elements d'interès: rentadors, sínia, edifici Transràdio...

Destaquem en aquest apartat altres elements que criden l'atenció per la seva peculiaritat. Els **rentadors o safarejos públics** són petits testimonis de la vida quotidiana dels anys passats. Se'n conserven dos: el Rentador de les Casetes o Safareig de Lliçà de Vall i el Rentador del Xiol. Ambdós es nodrien amb l'aigua de la mina de can Coll.

Pel que fa a altres elements menors del patrimoni rural, com poden ser les barraques, els forns d'obra o de calç, hem de dir que a Lliçà de Vall han pràcticament desaparegut. Tan sols hem pogut documentar el **pou i sínia de can Tabaquet** i un possible **molí d'oli del mas Gordi**.

L'antiga seu de **Transràdio Española** destaca com una curiosa singularitat dels anys centrals del segle XX. No tant pels valors d'aquest edifici, que és representatiu de l'estil racionalista de l'arquitectura industrial i de serveis de l'època, sinó pel fet de ser un testimoni del món de les telecomunicacions en una fase inicial que aviat va quedar obsoleta per la ràpida evolució tecnològica. Aquest centre, junt amb un altre que tenia associat a Parets del Vallès, es va encarregar durant uns quants anys de rebre i enviar les comunicacions sense cable, bàsicament per via de telegrams.

Rentador de Les Casetes o Safareig de Lliçà de Vall

ANÀLISI QUANTITATIU DELS ELEMENTS INVENTARIATS

Àmbit i tipologia dels elements

Hem inventariat **un total de 136 elements**, una xifra que considerem proporcionada a les dimensions reduïdes del terme municipal. Pel que fa a àmbits i tipologies dels elements, el predomini, com és normal, és dels béns immobles i especialment dels edificis. D'un total de 81 edificacions (entre edificis i conjunts arquitectònics) la gran majoria pertanyen a masies i cases de tradició pagesa, tot i que moltes es troben en un entorn urbà. Cal fer notar l'absència de barraques. Les xifres són les següents:

Patrimoni immoble (total: 105)

Edificis: 68
Conjunts arquitectònics: 13
Elements arquitectònics: 13
Jaciments arqueològics: 7
Obra civil: 4

Patrimoni moble (total: 4)

Elements urbans: 2
Objectes: 0
Col·leccions: 2

Patrimoni documental (total: 2)

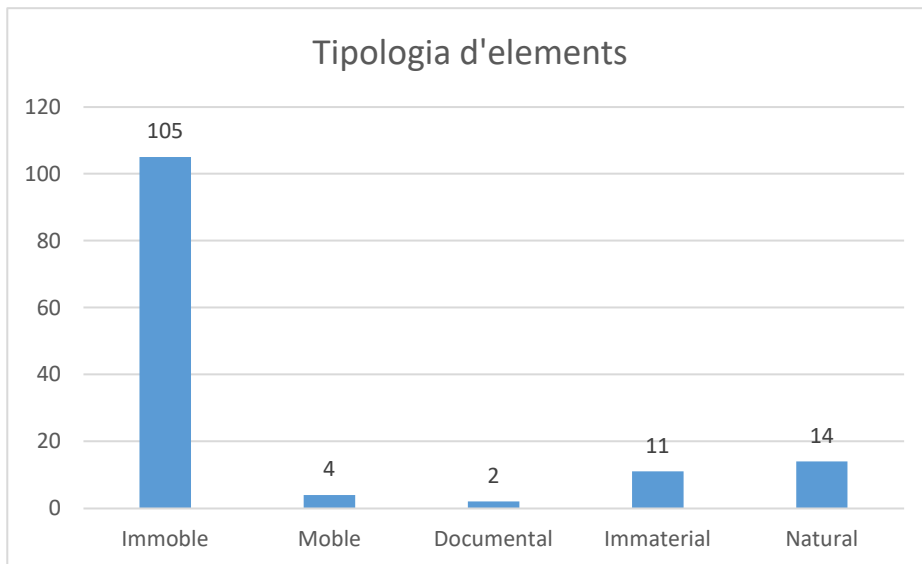
Fons d'imatges: 0
Fons documentals: 2
Fons bibliogràfics: 0

Patrimoni immaterial (total: 11)

Manifestacions festives: 3
Tècniques artesanals: 0
Tradició oral: 3
Música i dansa: 5
Costumari: 0

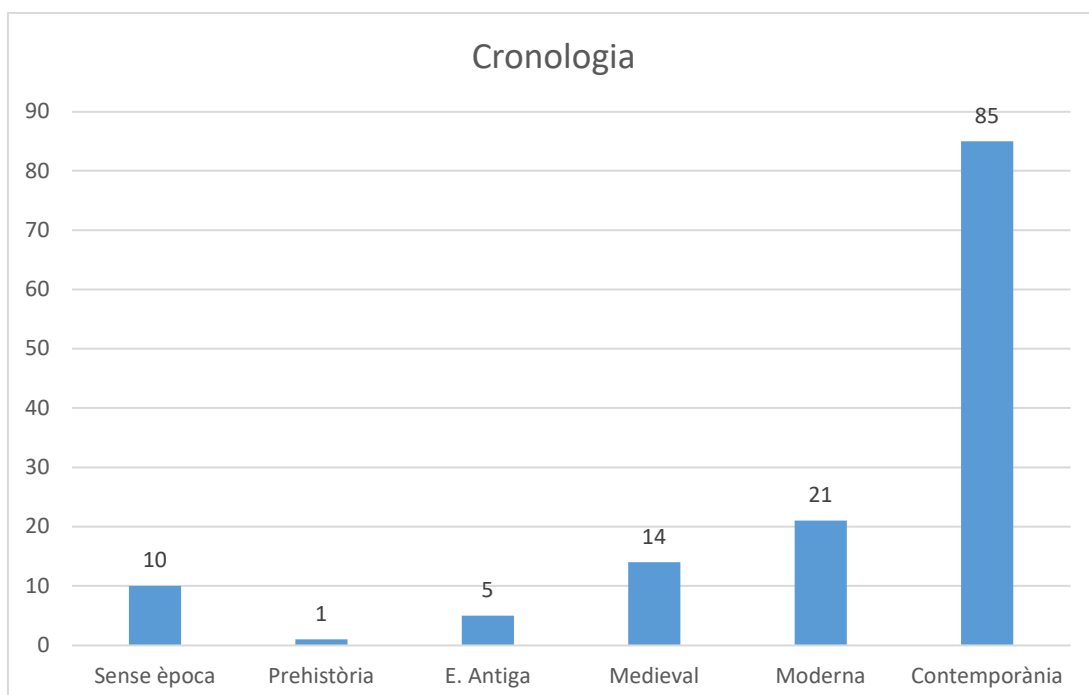
Patrimoni natural (total: 14)

Espècimens botànics: 3
Zones d'interès: 11
Jaciments paleontològics: 0

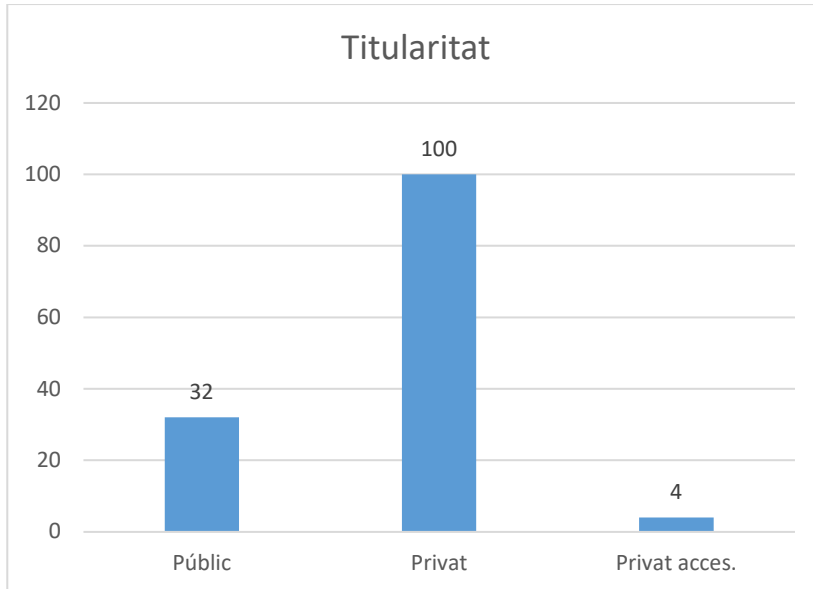
Cronologia

Pel que fa a l'època dels elements inventariats, es constata un lògic predomini dels elements del segle XIX i XX (època contemporània), amb 85 elements. Van seguits de l'època moderna (21 elements) i l'època medieval (14 elements). Cal dir que el criteri que s'ha seguit quan un elements correspon a més d'una època és comptabilitzar-lo en l'època més antiga. Això fa que el nombre d'elements medievals sigui força alt i el nombre d'elements d'època moderna sigui relativament baix. Es deu al fet que bona part de les masies són d'origen medieval, tot i que habitualment han continuat fins als nostres dies. L'època antiga (concretament l'època romana) té una presència força destacada, amb 5 elements. Els elements sense època corresponen al patrimoni natural.

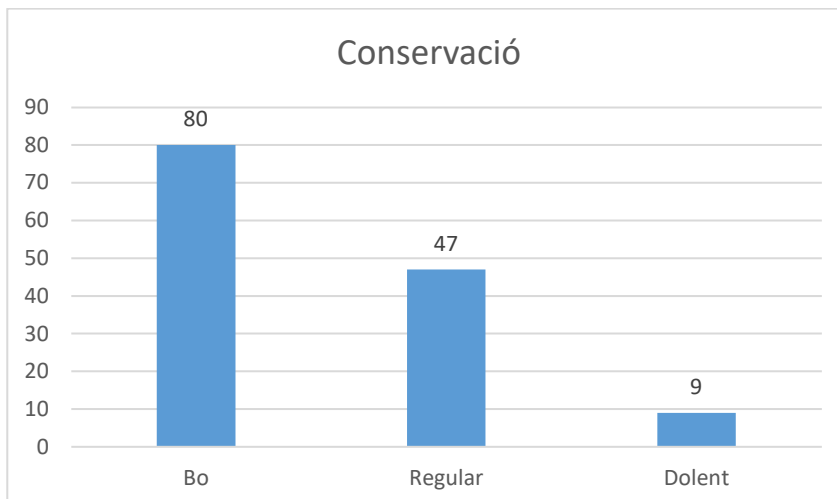
Titularitat

La titularitat és majoritàriament privada (100 elements). Els elements públics tenen una presència menor (32 elements) i els elements de propietat privada accessible són encara més pocs (4 elements). Una bona part dels elements públics es refereixen al patrimoni immaterial: manifestacions festives, tradicions orals, etc.

Estat de conservació

L'estat de conservació del patrimoni de Lliçà de Vall és en general bo. El nombre d'elements qualificats en bon estat és de 80; en estat de conservació regular, 47; i n'hi ha 9 que consten en estat de conservació dolent.

3. Elements no fitxats

CRITERIS DE SELECCIÓ

A continuació incloem una informació bàsica sobre elements que, per diverses raons, no han estat inventariats i donats d'alta al Mapa amb fitxa pròpia. Tot i així, en aquesta memòria hem volgut recollir-ne informació rellevant. Aquests són els criteris que hem seguit a l'hora de fitxar o no fitxar un element.

En el cas de Lliçà de Vall hem inclòs a la llista d'elements no fitxats:

- **Ca l'Ivo:** una casa de pagès que aquest mateix any 2022, en el transcurs del nostre treball, ha estat enderrocada a causa de l'ampliació d'un polígon industrial. I **can Tomaset:** una antiga casa de pagès del barri del Pla que ha estat substancialment reformada en els darrers anys. Tot i això, forma part de la memòria popular del barri.
- **Mines i recs:** hem fitxat les dues mines que han tingut més rellevància històrica (can Coll i Set Socis) i una altra que encara està en actiu i conserva restes materials (rec de les Torres). Hem optat per incloure en elements no fitxats les mines o recs que ja han desaparegut o dels que pràcticament no se'n conserven restes materials. Sovint aquest criteri és difícil de precisar, ja que alguns rastres d'aquestes antigues infraestructures encara es poden veure, encara de manera molt escadussera, entremig de territoris altament urbanitzats i habitualment de difícil accés. En altres casos les mines han estat transformades en canonades que abasteixen d'aigua algunes cases. Considerem que aquest àmbit té un especial interès i que mereixeria un estudi més aprofundit que depassa les possibilitats del present inventari.

INFORMACIÓ DELS ELEMENTS NO FITXATS

EDIFICIS

Ca l'Ivo

Antiga casa de pagès que estava emplaçada a la zona industrial del Pla, al carrer Lleida (coordenades UTM ETRS89 437742; 4603566). Tenia planta rectangular i coberts adossats als laterals i la part posterior. La façana principal estava encarada a migdia, mirant cap a la carretera.

Història

Aquesta casa ja consta a l'Apeo o registre municipal de finques de l'any 1818. Primerament era coneguda com La Casa Nova de can Coll. Ignasi de Llanza, propietari de can Coll, la va construir com a última masoveria de les seves terres. Gràcies a l'amistat que tenia amb l'administrador de Can Coll, l'Ivo Pons, un hortolà procedent de La Torrassa a l'Hospitalet, s'hi va traslladar a viure amb la seva família. Al poc temps de viure-hi, la casa va rebre el nom de can Ivo.

La casa tenia una era per batre, amb un cobert a la cara nord. Batien amb cavalls de la casa, feien servir el corró de pedra que encara es conserva a la masia, i ventaven amb força a l'hora que arribava la marinada. Més endavant la casa ha rebut els noms de can Boig, can Francès i, finalment, can Vidal.

L'any 2022 aquesta casa ha estat enderrocada amb motiu de les obres per urbanitzar el polígon industrial.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 11.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 112-113.

Can Tomaset

Antiga casa de pagès emplaçada al barri de cases disperses anomenat el Pla, avui totalment transformada en un habitatge modern que tan sols ha conservat de la construcció antiga part de les parets mestres. Antigament la casa era més estreta i més baixa, i tenia unes quadres adossades a llevant. Les reformes que s'hi han fet en els darrers anys han convertit l'edifici en una casa amb amplis balcons i terrasses, amb

una estètica pròpia de la dècada de 1960. (Coordenades UTM ETRS89 437925; 4604433)

Història

La pràctica totalitat del barri pagès de cases disperses anomenat el Pla s'originà a la dècades de 1920 i 1930 en terres del mas veí de can Nadal. Prèviament, el 1902, s'havia construït la carretera de Sabadell a Granollers que travessava per aquesta zona. Des de 1912 can Nadal estava habitada per masovers. A partir de 1931 per problemes econòmics els propietaris van anar venent les terres a diverses famílies pageses perquè s'hi fessin una caseta. Així va sorgir el barri del Pla, que estava emplaçat en una gran plana de tradició agrícola que ja es coneixia amb aquest nom. Popularment el barri també s'havia anomenat la Sibèria, perquè quedava relativament apartat de la resta del poble. La majoria de cases d'aquest sector al nord del torrent es van construir a la dècada de 1930, amb l'excepció és can Pessigos, que és una mica anterior, del 1910. L'any 1958 la masia de can Nadal i la seva finca fou adquirida per l'Obra Tutelar Agrària (OTA), una fundació privada creada l'any 1928 a la masia de les Torres per atendre joves amb risc d'exclusió social. Aleshores moltes terres que treballaven els habitants d'aquest barri van passar a ser propietat de l'OTA.

Pel que fa a can Tomaset en concret, la casa es va estrenar l'any 1935, igual que la que es troba al seu costat: can Miquel Palluí. La va construir Tomàs Costa Xicota, pare de l'actual propietària. Com que tenia diferents cosins amb el mateix nom, per identificar-lo l'anomenaven amb el diminutiu de Tomaset. En un principi es pagava un cens a can Nadal. L'any 1942 es va construir sobre les antigues quadres el cobert situat a llevant. Pels volts de 1965 tot l'habitatge es va ampliar i reformar substancialment i va adoptar l'aspecte actual. Des d'un punt de vista patrimonial l'edifici té poc interès, però en canvi la seva propietària és de les poques que ha viscut al barri de fa molts anys i en conserva la memòria popular.

Bibliografia:

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 228.

OBRA CIVIL: MINES I RECS

Mina de can Camp

Mina que sortia aflorada entre les cases de can Rels, can Petit i can Camp.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 38.

Mina de can Sans

Ve de can Camp i és l'aigua que arriba de forma abundant fins la masia de can Vilardebò i la proveeix.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 215.

Fitxa de can Vilardebò del present inventari.

Mina del Castell, de can Vilardebò o del Comú

És una de les dues mines que tenia la masia de can Vilardebò. L'altra era la mina de can Sans. La mina del Castell provenia de la zona est, passant pel costat del castell de Lliçà de Vall i alimentava la bassa del safareig de can Vilardebò. Ara aquesta bassa és alimentada per la mina de can Sans, que inicialment només proveïa la casa.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 246.

Fitxa de can Vilardebò del present inventari.

Mina de can Oliveres

Baixava del torrent de can Sans travessant el torrent Merdans i anava a omplir la bassa que regava les terres d'aquest mas.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 161.

Mina de can Valls

Comença més amunt de can Manent, en terres de Lliçà d'Amunt i baixa soterrada però bastida de totxo, rodona. Arriba fins a uns 50 metres aproximadament de la bassa, on continua un tros a cel obert. Després de la bassa d'aquesta casa el rec feia un ampli revolt per anar fins la casa; més enllà de la qual continuava de cara al sud fins al torrent de can Vells, travessant el Camp de l'Era.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 238.

Mina de can Bellarac o de can Farnés

De curt recorregut i poca aigua, regava el xaragall de can Bellarac, vora la divisòria de les propietats de can Sans i can Farnés, i anava a parar al torrent Merdans.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 29, 81.

Mina del Rector

Naixia sota l'Església, en el torrent de Merdans, i anava a parar a la bassa gran de can Oliveres per, després, tornar al torrent.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 199.

Rec de les Basses

Agafava l'aigua del riu Tenes per conduir-la a les basses a can Gurri, on es glaçava i s'utilitzava en els pous de glaç.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 27.

Rec de la Concòrdia

Agafava l'aigua de la mina dels Set Socis i passava per can Closes, travessava la carretera de Granollers a Sabadell, passava per ca l'Ivo i entrava en terme de Parets del Vallès.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 63.

Rec de can Cot o de la Vídua Cot

Sortia del mas Canyet fins les terres del mas Cot de Parets, passant per les terres del mas Gurri, pel costat de la bassa on es feia el gel, a prop de la ribera anomenada la bassa dels Pins d'en Canyet, construïda el 1800.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 183,

Rec Vell

Recollia l'aigua de la mina dels Set Socis, passant pels llindars de les terres de can Gurri, can Coll i can Massó.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 240.

Rec Nou

Era una séquia principalment descoberta, de 2.900 m de llargada, amb 0,80 m d'amplada i 1,40 m de profunditat. A la sortida de la mina, a uns 1.100 m de llargada hi havia un derivació per on passava l'aigua a la séquia antiga "Rec Vell", d'uns 100 m de llargada.

Bibliografia:

BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l'Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 54.

GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall, p. 159.

4. BIBLIOGRAFIA

- ABELLÓ, Marta (2011). *Jo, Albert Bernat. Senyor del Castell de Lliçà*. Bubok Publishing
- AESBISCHER, P (1928). *Études de toponymie catalane*, Barcelona.
- ALBÓ MARTÍ, Ramon (1955). *Siguiendo mi camino*, Ed. La Hormiga de Oro.
- ANGULO, Virtuts; BARBANY, C; GARCÍA, M.R (1994). *Història medieval i moderna del Vallès Oriental*. Ed. Rourich.
- Anònim (2017), “La masia de can Canyet, un racó del passat agrícola al bell mig del poble”, *Ara Vallès* (25/10/2017).
- Autors Diversos (2017). “Els pous de can Gurri i can Coll, patrimoni històric local”, *Ara Vallès*, núm. 16 (octubre de 2017).
- BADIA PUIG, Carme (2004). *Ara sí que hi som. Humor popular a la Vall del Tenes. Recull de xistes, acudits i anècdotes*. Pagès Editors, Lleida.
- BALARI, Josep (1964). *Orígenes històrics de Catalunya*. Instituto Internacional de Cultural Románica. Sant Cugat del Vallès (2ª edició).
- BUSTO VEIGA, Anna M. (2005). “La masia de Can Coll: símbol de la pagesia benestant de Lliçà de Vall”, *Notes*, vol. 21 (gener de 2005), Centre d’Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès, p. 51-80.
- BUSTO VEIGA, Anna M. (2005). “La masia de can Magarola, exponent del món rural del segle XIX a mitjans dels segle XX”, *Notes*, vol. 21 (gener de 2005), Centre d’Estudis Molletans – Ajuntament de Mollet del Vallès, p. 51-80.
- BUSTO VEIGA, Anna M. (2005). “La masia de Can Coll: símbol de la pagesia benestant de Lliçà de Vall”, Treball consultable a internet: <https://www.llissadevall.cat/ambits/can-coll/>
- BUSTO VEIGA, Anna M. (2017). *Els nostres records. A l’Arxiu Municipal de Lliçà de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall.
- CARRERAS FONT, Núria et al. (1999). *Lliçà de Vall, 1.000 anys d’història*. Ajuntament de Lliçà de Vall.
- CATALÀ, Pere; BRASÓ, M (1976). “Castell de Lliçà”, *Els Castells catalans*, vol. II. Barcelona, Rafel Dalmau Editors, p. 225-227.
- COROMINES, Joan (1996). *Onomasticon Cataloniae*. Curial edicions catalanes, Barcelona. Vol. V.
- DDAA (2004). *Les Llisses, 75 anys. Memòria d’una escola*. Impressió I.G. Santa Eulàlia de Ronçana.

- DANTI RIU, Jaume (1998). "Lliçà de Vall, un poble mil·lenari", *Butlletí Especial d'Informació Municipal. Lliçà de Vall 1000 anys d'història*, Ajuntament de Lliçà de Vall.
- DANTI, J; GALOBART, LI; RUIZ CALONJA, J (1995). *La Vall de Tenes. Natura, passat i present d'un racó del Vallès*. Mancomunitat de la Vall del Tenes.
- DANTI, J, CANTARELL, C; CORNELLAS, P (2007). *Pous de Glaç al Vallès Oriental*. Col·lecció Patrimoni. Museu de Granollers. Edició del Consell Comarcal del Vallès Oriental.
- DOMÈNEC FIGUERAS, Laura. Treball de recerca particular sobre la història de can Canyet (inèdit).
- ESPLUGA, Maria; SUNYOL BUSQUETS, Julieta (2020). *En Tragina i el glaç*, Editorial Alpina; Ajuntament de Lliçà de Vall.
- ESTRADA GARRIGA, J.; VILLARONGA, L. (1967). *La Lauro monetal y el hallazgo de Cànoves (Barcelona)*. Barcelona: I.P.A, 1967. ((Monografías XXVIII); XXVIII). Separata de la revista "Ampurias".
- ESTRADA, J. (1955). *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Museu de Granollers, Granollers.
- ESTRADA GARRIGA, Josep. *Notas arqueológicas inéditas del Vallès Oriental*.
- ESTRADA, Josep (1969). *Vías y poblamiento romanos en el territorio del Área Metropolitana de Barcelona*. Comisión de Urbanismo, Barcelona.
- FERNÁNDEZ-CUADRENCH, Jordi (2007). "El crèdit jueu a la Barcelona del segle XIII" *Quaderns d'història*, Barcelona, núm. 13.
- FONT SUGRANYES, Ricard (2011). *Els altres nens de la guerra del 36*. Papes Editors.
- GARCIA-PEY, Enric (1999). *Lliçà d'Avall/de Vall. Recull onomàstic*. Ajuntament de Lliçà de Vall.
- GARCIA-PEY, ENRIC (2010). *Recull onomàstic de Lliçà d'Amunt. Els noms de casa, de lloc i de persona*. Grup l'Abans; Ajuntament de Lliçà d'Amunt.
- GARRIGA, Joan (1991). *De Licano Subteriore a Lliçà d'Avall/de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall.
- GARRIGA, Joan (1991). *De Licano Subteriore a Lliçà d'Avall/de Vall*. Ajuntament de Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1982). *Programa de la Festa Major 1982*, Ajuntament de Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1983). "El castell de Lliçà de Vall", *Festa Major 1983*, Ajuntament de Lliçà de Vall.

- MASÓ CABOT, Joan (1984). "Programa de la Festa Major 1984", Ajuntament de Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1987). "Un quart de segle enrera. Can Serracarbassa i can Múrcia – Març 1964", *Festa Major 1987*, Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1988). "Santa Maria del Vallès, Les Torres", *Festa Major 1988*, Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1984). *Fem camí*, núm. 9. Parròquia de Sant Cristòfol de Lliçà de Vall.
- MASÓ CABOT, Joan (1996). "Santa Maria del Vallès, Les Torres". *Fem Camí*, núm. 31. Parròquia de Lliçà de Vall.
- MASPONS LABRÓS, Francisco (1887). *Miscelànea Folk-lòrica. Ball de Gitanes en lo Vallés*, Llibreria de Àlvar Verdguer, Barcelona.
- MARCO-PALAU, Francesc (2013). "Les pintures de Palau Ferré a la capella de can Coll (Lliçà de Vall)". *Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, núm. 17, p. 167-177.
- MARCO-PALAU, Francesc (2019). *El pintor que cremava els seus quadres. Assaig biogràfic de Maties Palau Ferré*. Editorial Gregal, Maçanet de la Selva.
- MASSIP, V (1926). *Escola agrària Les Torres*. Diari de Granollers, núm. 224.
- MAYOL, Miquel Joseph (1970). *La impremta del meu pare. (El regionalisme a la comarca)*. Ed. Pòrtic, Barcelona, p. 77-79.
- ORTEGA RUIZ, Carme; TERRADES SANTACREU, Maria Encarna. "Sant Cristòfol de Lliçà de Vall", "Castell de Lliçà de Vall". *Catalunya Romànica*, Fundació Enciclopèdia Catalana (versió internet).
- PLANAS, J; GARRIGA, J; BUXADERA, I (1993). *Història contemporània del Vallès Oriental*. Ed. Rourich.
- PUIG SERRA, Antoni (2020). "Transradio Española, S.A. Les telecomunicacions passen per Parets del Vallès i Lliçà de Vall". *Parietes*, núm. 18 (desembre 2020), p. 13-32.
- QUEROL, Ricart. *Mina dels Set Socis. Any 1805*. Treball inèdit del Centre d'Estudis i Recerques Lliçà de Vall.
- QUEROL, Ricart. *Mina de can Coll de Lliçà de Vall*. Treball inèdit del Centre d'Estudis i Recerques Lliçà de Vall.
- QUEROL, Ricart. Tèxtil Torres, símbol del creixement industrial a Lliçà de Vall. Anys 1961-1986. Treball inèdit del Centre d'Estudis i Recerques Lliçà de Vall.
- QUEROL, Ricart. *La Casa Nova de can Vilardebò (Lliçà de Vall)*. Treball inèdit del Centre d'Estudis i Recerques Lliçà de Vall.

QUEROL, Ricart (2021). *Recull històric del Ball de Gitanes de Lliçà de Vall. Anys 1887 – 2021*. Treball inèdit del Centre d'Estudis i Recerques Lliçà de Vall.

QUEROL, Ricart (2016). *Safareig de Lliçà de Vall (Rentador de les Casetes)*. Treball inèdit encarregat per l'Ajuntament.

ROVIRA, Francesc; SUNYOL BUSQUETS, Julieta (2021). *En Tragina i en Maties*. Editorial Alpina; Ajuntament de Lliçà de Vall.

ROVIRA, Francesc; SUNYOL BUSQUETS, Julieta (2021). *En Tragina i en Maties*. Editorial Alpina; Ajuntament de Lliçà de Vall.

VILAGINÉS, Jaume (1986). *La transició al feudalisme. Un cas original. El Vallès Oriental*. Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, Ajuntament de Granollers.

ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Curial (ed. 1973).

Referències a internet

Web de l'Ajuntament: <https://www.lissadevall.cat/>

Alcaldes i alcaldesses del Vallès Oriental (segle XX). Diccionari biogràfic. Museu de Granollers: <http://www.alcaldesialcaldessesdelvallesoriental.net/>

Web de la Fundació privada Obra Tutelar Agrària: <https://www.obratutelaragraria.org/web/>

Les gitanes de Sant Vicenç de Castellet: <https://www.lesgitanes.cat>

Danses Vives. Inventari de danses vives de Catalunya: <https://www.dansesvives.cat>

Ball de Gitanes de Lliçà de Vall: <https://www.facebook.com/gitanes.lissadevall>

Web Arquitectura Catalana.cat. <https://www.arquitecturacatalana.cat/es/obras/laboratoris-fitoquimics-lafi>

**Diputació
Barcelona**

Àrea de Cultura

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Rellotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc